

The Holy See

IVAN PAVAO II. *ECCLESIA IN EUROPA* Postsinodalna apostolska pobudnica

svetog oca Ivana Pavla II.

biskupima, svećenicima i đakonima,

redovnicima i redovnicama

i svim vjernicima laicima

o Isusu Kristu, koji živi u svojoj

Crkvi, izvoru nade za Europu

UVOD *Navještaj radosti Europi*¹. Crkva u Europi bila je blisko povezana sa svojim biskupima, po drugi put okupljenima na Sinodi, na kojoj su razmatrali o *Isusu Kristu, koji živi u svojoj Crkvi, izvoru nade za Europu*. To je tema koju i ja želim navijestiti svim kršćanima Europe na početku trećega tisućljeća, zajedno s braćom biskupima ponavljajuć riječ i Prve Petrove poslanice: "Ne bojte se [...] i ne plašite se! Naprotiv, Gospodin – Krist neka vam bude svet, u srcima vašim, te budite uvijek spremni na odgovor svakomu koji od vas zatraži obrazloženje nade koja je u vama" (3, 14–15).¹ Ova je poruka trajno odzvanjala tijekom Velikog jubileja 2000., s kojim je Sinoda, održana neposredno uoči njega, blisko povezana; ona je bila poput vrata otvorenih prema Jubileju.² Jubilej je bio "jedinствен, neprekinut hvalospjev Presvetomu Trojstvu", pravi "put pomirenja" i "znak istinske nade za sve one koji upiru pogled u Krista i u njegovu Crkvu".³ Ostavljajuć nam u baštinu radost živog susreta s Kristom, koji je "isti jučer i danas i zauvijek" (Heb 13,8), on ponovno pred nas stavlja Gospodina Isusa kao jedini i pouzdan temelj istinske nade. *Druga Sinoda za Europu*². Dublje promišljanje o temi nade od početka je bilo glavni cilj Druge posebne skupštine Biskupske sinode za Europu. Svrha posljednje u nizu sinoda o pojedinim kontinentima slavljenih kao priprava Velikog jubileja 2000.⁴ bila je razmotriti stanje Crkve u Europi i dati smjernice za promicanje novog naviještanja Evanđelja, kao što sam istaknuo najavljujuć njezino sazivanje 23. lipnja 1996., na završetku euharistijskog slavlja na Olimpijskom stadionu u Berlinu.⁵ Sinodalno je zasjedanje moralo ponovno uzeti u obzir, preispitati i razviti ono što je izišlo na površinu na prethodnoj Sinodi posvećenoj Europi, koja je održana 1991., neposredno nakon pada zidova, na temu "Da bismo bili svjedoci Krista koji nas je oslobodio". Na toj Prvoj posebnoj skupštini iskrsnula je žurnost i prijekna potreba "nove evangelizacije", sa sviješću da se "Europa danas mora ne samo prizivati na svoju prijašnju kršćansku baštinu; potrebno je, naprotiv, da se osposobi kako bi ponovno mogla odlučiti o svojoj budućnosti u susretu s osobom i porukom Isusa Krista".⁶ Nakon devet godina, uvjerenje kako "je hitna zadaća Crkve da ponovno pruži muževima i ženama Europe oslobođajuću poruku Evanđelja",⁷ nanovo se nameće sa svojom poticajnom snagom. Tema odabrana za sinodalno zasjedanje opet je postavljala isti izazov, ovaj put s gledišta nade. Drugim riječima, potrebno je navijestiti tu blagovijest nade Europi, koja ju je, čini se, izgubila.⁸ *Iskustvo Sinode*³. Sinodalna skupština, održana od 1. do 23. listopada 1999., pokazala se

dragocjenom *prigodom za susret, slušanje i raspravu*: produbljeno je poznanstvo biskupa iz različitih dijelova Europe, međusobno i s Petrovim nasljednikom, i svi smo se zajedno mogli uzajamno izgrađivati, osobito zahvaljujući i svjedočanstvima onih koji su pod bivšim totalitarnim režimima pretrpjeli teške i dugotrajne progone zbog vjere. ⁹ Još smo jednom proživjeli trenutke zajedništva u vjeri i ljubavi, vođeni željom da ostvarimo bratsku "razmjenu darova", uzajamno obogaćeni raznolikim iskustvima svakoga pojedinaca. ¹⁰ To je dovelo do spremnosti prihvaćanja poziva što ga Duh upućuje crkvama u Europi, da se odluče s novim izazovima. ¹¹ *Pogleda punog ljubavi* sudionici Sinode nisu se ustručavali razmotriti *sadašnje stanje kontinenta*, ukazujući na njegove svijetle i tamne strane. Postali su potpuno svjesni da je to stanje obilježeno teškom nesigurnosti na kulturnoj, antropološkoj, etičkoj i duhovnoj razini. Vladala je isto tako jasna i svejača želja da se to stanje dublje shvati i protumači, kako bi se razabrale zadane i koje očekuju Crkvu: iz toga su proizišle "korisne smjernice da se Kristovo lice učini sve vidljivijim, i to djelotvornim navještajem, osnaženim dosljednim svjedočenjem". ¹² 4. Življenjem sinodalnog iskustva s evanđeoskim rasuđivanjem sve je više dozrijevala *svijest o jedinstvu koje, ne niječući i razlike što proizlaze iz povijesnih zbivanja, povezuje različite dijelove Europe*. To je jedinstvo koje, ukorijenjeno u zajedničkom kršćanskom nadahnuću, zna uskladiti različite kulturne tradicije, te koje na društvenoj i crkvenoj razini traži ustrajan rast u međusobnom poznavanju, otvorenom svevećoj razmjeni vlastitih vrijednosti. Tijekom Sinode malo-pomalo *postajala je oèitom snažna težnja za nadom*. Premda su prihvatili analize složenog stanja koje obilježava Kontinent, sinodalni su oci prepoznali da je Europi, i na Istoku i na Zapadu, ponajprije potrebna nada, koja bi nam pomogla da damo smisao životu i povijesti te našem zajedničkom hodu. Sva su sinodalna promišljanja bila usmjerena prema odgovoru na tu potrebu, polazeći od *otajstva Krista i otajstva Trojstva*. Sinoda je htjela ponovno istaknuti lik Isusa Krista koji živi u svojoj Crkvi, objavitelja Boga Ljubavi, koji je zajedništvo triju božanskih Osoba. *Slika iz Knjige Otkrivenja*⁵. Radostan sam što ovom postsinodalnom pobudnicom mogu s Crkvom u Europi podijeliti plodove ove Druge posebne skupštine Biskupske sinode za Europu. Na taj način namjeravam udovoljiti želji izraženoj na završetku sinodalnoga zasjedanja, kad su mi pastiri predali tekstove svojih razmišljanja s molbom da hodočasnici Crkvi u Europi podarim dokument o istoj temi o kojoj je održana Sinoda. ¹³ "Tko ima uši, nek poslušaj što Duh govori Crkvama" (Otk 2,7). U naviještanju Evanđelja nade Europi kao vodičem poslužit ću se Knjigom Otkrivenja, "proročkom objavom" koja vjerničkoj zajednici razotkriva skriveni i duboki smisao onoga što se događa (usp. Otk 1,1). Otkrivenje pred nas stavlja riječ upravljenu kršćanskim zajednicama, da bi znale protumačiti i živjeti svoje uključivanje u povijest s njezinim pitanjima i nevoljama, u svjetlu konačne pobjede žrtvovanoga i uskrsnulog Jaganjca. Istodobno, ono pred nas stavlja riječ koja nas poziva da živimo odbijajući stalnu napast da ljudski grad izgrađujemo bez Boga ili čak protiv njega. Doista, kad bi se to obistinilo, ljudsko bi se društvo prije ili poslije suočilo s nepovratnom propašću. Otkrivenje sadrži riječ ohrabrenja upravljenu vjernicima: iznad svega vidljivoga, pa čak ako njezini učinci još nisu očiti, Kristova se pobjeda već dogodila i ona je konačna. To nas potiče da prema ljudskim zbivanjima zauzimamo stav temeljnog povjerenja koje izvire iz vjere u Uskrsloga, prisutnog i djelatnog u povijesti. **PRVO POGLAVLJE NAŠA JE NADA ISUS KRIST** "*Ne boj se! Ja sam Prvi i Posljednji, i Živi!*" (Otk 1,17–18) *Uskrsli je uvijek s nama*⁶. U vrijeme progona, nevolja i zbunjenosti Crkve, u doba pisca Otkrivenja (usp. Otk 1,9), riječ koja odzvanja u viđenju jest *rijeè nade*: "Ne boj se! Ja sam Prvi i Posljednji, i Živi! Mrtav bijah, a evo živim u vijeke vjekova te imam ključ Smrti, i Podzemlja" (Otk 1,17–18). Tako se nalazimo pred Evanđeljem, "radosnom viješću", koja je *sam Isus Krist*. On je *Prvi i Posljednji*: u Njemu cjelokupna povijest ima početak, smisao, smjer i ispunjenje; u Njemu i s Njim, u njegovoj smrti i uskrsnuću sve je već rečeno. On je *Živi*: bijaše mrtav, a sada zauvijek živi. On je *Jaganjac* koji stoji pred prijestoljem Božjim (usp. Otk 5,6): *žrtvovan je* jer je svoju krv za nas prolio na drvu križa: *stoji uspravan* jer se zauvijek vratio u život i pokazao nam beskrajnu svemoć Očeve ljubavi. On *u svojim rukama èvrsto drži sedam zvijezda* (usp. Otk 1,16), tj. progonjenu Crkvu Božju, u borbi protiv zla i protiv grijeha, ali koja jednako ima puno

pravo biti radosna i pobjednička, jer je u rukama Onoga koji je zlo već pobijedio. On *stupa posred sedam zlatnih svijećnjaka* (usp. Otk 2,1): on je prisutan i djelatan u svojoj Crkvi koja moli. On je i "*onaj koji dolazi*" (Otk 1,4) po poslanju i djelovanju Crkve tijekom povijesti; dolazi kao eshatološki žetelac, na koncu vremena, da sve dovrši (usp. Otk 14,15–16; 22,20). **I. Izazovi i znakovi nade za Crkvu u Europi** *Pomraenje nade*⁷. Ova je riječ *danas* upravljena i crkvama u Europi, *èesto izloženima napasti pomraenja nade*. Naime, vrijeme u kojem živimo s njemu svojstvenim izazovima izgleda kao doba pomutnje. Toliki ljudi i žene doimlju se zbunjenima, nesigurnima, beznadnima, a nemali broj kršćana dijeli to stanje duha. Brojni su *zabrinjavajuæi znakovi* koji na početku trećega tisućljeća uznemiruju obzor europskog kontinenta koji, "unatoč neizmjernim znacima i svjedočanstvima vjere te u okruženju nesumnjivo slobodnijega i povezanijeg suživota, osjeća svu istrošenost štu ju je davna i nedavna povijest izazvala u najdubljim nitima bića njezinih naroda, rađajući često razočaranjem".¹⁴

Od tolikih vidova stanja o kojima se opširno govorilo i tijekom Sinode,¹⁵ posebice bih želio podsjetiti na *gubitak kršćanskog pamæenja i naslijeða*, često popraćen nekom vrstom praktičnog agnosticizma i religioznog indiferentizma, zbog čega mnogi Europljani ostavljaju dojam da žive bez duhovnih korijena, kao nasljednici što su spiskali svoju baštinu, koju im je povijest namrla. Stoga onda i ne iznenađuju toliko nastojanja da se Europi dadne izgled koji isključuje religioznu baštinu i osobito njezinu duboko kršćansku dušu, zagovarajući prava naroda koji je tvore, a da ih ne ucijepe u stablo natapano iz životne limfe kršćanstva.

Dakako, na europskom kontinentu ne manjka vrsnih simbola kršćanske prisutnosti, ali polaganim i stalnim razvojem sekularizma oni su u opasnosti da postanu običan trag prošlosti. Mnogi više ne uspijevaju evanđeosku poruku utkati u svakodnevni život; sve je teže živjeti vlastitu vjeru u Isusa u društvenom i kulturnom okruženju u kojem se kršćanski život stalno izaziva i ugrožava; na mnogim je područjima javnog života lakše priznati se agnostikom negoli vjernikom; stječe se dojam da se nevjerovanje podrazumijeva, dok se za vjerovanje traži nekakvo društveno odobrenje, koje nije ni naravno niti se smatra po sebi razumljivim.

8. Taj gubitak kršćanskog pamæenja prati neka vrsta *straha od buduænosti*. Sutrašnjica se često prikazuje kao nešto tmurno i nesigurno. Budućnosti se mnogi više boje nego što je žele. Među mnogim zabrinjavajućim znakovima jest i unutarnja praznina koja razdire mnoge osobe, kao i gubitak vjere u smisao života. Među izraze i plodove te egzistencijalne tjeskobe posebno treba ubrojiti dramatično smanjenje nataliteta, opadanje zanimanja za svećenička zvanja i posvećeni život, teško donošenje životnih odluka, ako ne i posvemašnje odbijanje njihova donošenja, uključujući i brak.

Svjedoci smo raširene *razmrvljenosti postojanja*; prevladava osjećaj osamljenosti; umnažaju se podjele i sukobi. Među ostalim pokazateljima takva stanja stvari, današnja je Europa svjedok teške pojave obiteljskih kriza i gubljenja samog pojma obitelji, nastavljanja ili obnavljanja etničkih sukoba, ponovnog pojavljivanja rasističkih stavova, međureligijskih napetosti, sebičnosti koja vezuje pojedince i skupine, porasta općenite etičke ravnodušnosti te grčevite brige za vlastite interese i povlastice. U očima mnogih sadašnji proces globalizacije, umjesto da vodi prema većem jedinstvu ljudskog roda, izlaže se riziku da slijedi logiku koja one najslabije odbacuje na rub te

povećava broj siromašnih na Zemlji.

Povezano sa širenjem individualizma zapaža se *sve izraženije slabljenje solidarnosti*: dok dobrotvorne ustanove obavljaju hvalevrijedan rad, zapaža se smanjivanje osjećaja solidarnosti, tako da se, ako i ne oskudijevaju u onome što im je potrebno, mnoge osobe osjećaju osamljenijima, prepuštenima sebi, bez struktura afektivne potpore.

9. U korijenu gubitka nade nalazi se *pokušaj da se nametne antropologija bez Boga i bez Krista*. Takvo je razmišljanje dovelo do poimanja čovjeka kao "apsolutnog središta stvarnosti, izvještačeno ga postavljajući na mjesto Boga i zaboravljajući da nije čovjek taj koji stvara Boga, nego je Bog onaj koji stvara čovjeka. Zaboravljanje Boga dovelo je do napuštanja čovjeka", pa se stoga "ne treba čuditi ako se je u tom kontekstu otvorio golem prostor za razvoj nihilizma na filozofskom području, relativizma na spoznajnom i ćudorednom području, pragmatizma pa čak i ciničnog hedonizma u svagdanjem življenju".¹⁶ Europska kultura ostavlja dojam "tihog otpadništva" prezasićena čovjeka koji živi kao da Boga nema.

To je obzor pokušaja, prisutnih i u najnovije vrijeme, da se europska kultura predstavi bez uloga kršćanstva koje je obilježilo njezin povijesni razvoj i njezino sveopće širenje. Suočeni smo s pojavom *nove kulture*, koja je uvelike pod utjecajem obavijesnih sredstava, čija su obilježja i sadržaji često protivni Evanđelju i dostojanstvu ljudske osobe. Dio je te kulture i sve rašireniji religiozni agnosticizam, povezan sa sve dubljim moralnim i pravnim relativizmom, ukorijenjenim u iskrivljenju istine o čovjeku kao temelju neotuđivih prava svakog pojedinca. Znakovi gubitka nade katkad se očituju u zabrinjavajućim oblicima onoga što se može nazvati "kulturom smrti".¹⁷

Neugasiva ežnja za nadom

10. No, kao što su sinodalni oci istaknuli, "*čovjek ne može živjeti bez nade*: njegov bi život ostao bez smisla i bio bi nepodnošljiv".¹⁸ Oni kojima je potrebna nada često misle da mir mogu naći u prolaznim i krhkim stvarima. Tako se *nada*, ograničena na *ovosvjetsku stvarnost* koja je zatvorena transcendenciji, poistovjećuje primjerice s rajem što ga obećavaju znanost i tehnika, s raznim oblicima mesijanizma, s hedonističkim užtkom priskrbljenim konzumizmom ili umišljenim i umjetnim blaženstvom izazvanim opojnim sredstvima, s nekim oblicima milenarizma, s dražima istočnjačkih filozofija, s potragom za oblicima ezoterične duhovnosti i s raznovrsnim strujama pokreta *New Age*.¹⁹

Ipak, sve se to pokazuje duboko varljivim i nesposobnim utažiti onu žeđ za srećom koju ljudsko srce i dalje u sebi čuti. Tako ostaju i zaoštravaju se zabrinjavajući znakovi beznada, koji se katkad očituju i u oblicima nasrtljivosti i nasilja.²⁰

Znakovi nade

11. Nijedno ljudsko biće ne može živjeti, a da ne gleda prema budućnosti. To manje može Crkva,

koja živi u iščekivanju Kraljevstva koje dolazi i koje je već prisutno u ovom svijetu. Bilo bi krivo ne priznati *znakove* utjecaja *Kristova Evanđelja* na život društva. Sinodalni su ih oci uvidjeli i istaknuli.

Među te znakove valja ubrojiti povratak slobode Crkvi u Istočnoj Europi, s novim sada joj dostupnim mogućnostima za pastoralno djelovanje; usredotočenost Crkve na svoje duhovno poslanje i svoju prvotnu zadaću evangelizacije pa i u odnosima s društvenim i političkim tijelima; povećanu svijest svih krštenika o vlastitu poslanju u raznolikosti i komplementarnosti darova i zadaća; veću prisutnost žene u životu i strukturama kršćanske zajednice.

Zajednica naroda

12. Promatramo li Europu kao društvenu zajednicu, ne manjka *znakova koji daju nadu*: gledamo li ih očima vjere, unatoč proturječjima povijesti, možemo zapaziti prisutnost Božjeg Duha koji obnavlja lice zemlje. U zaključku svojih radova sinodalni su ih oci ovako opisali: "S radošću zapažamo sve veću *otvorenost* naroda jednih prema drugima, *pomirenje* među dugo vremena suprotstavljenim i neprijateljskim nacijama, progresivno *otvaranje* zemljama Istočne Europe u procesu ujedinjenja. Razvijaju se uzajamno priznanje, *oblici suradnje i svakovrsne razmjene*, tako da se malo-pomalo stvara jedna kultura, štoviše, jedna *europska svijest* koja će, vjerujemo, osobito kod mladih potaknuti rast osjećaja bratstva i spremnost na sudioništvo. Zapažamo kao pozitivnu činjenicu to što se čitav taj proces odvija po *demokratskim* metodama, na miran način i u duhu *slobode*, uz poštivanje i vrjednovanje legitimne različitosti, potičući i podržavajući proces *ujedinjenja Europe*. Sa zadovoljstvom pozdravljamo ono što je učinjeno za utvrđivanje uvjeta i načina očuvanja *ljudskih prava*. Naposljetku, u kontekstu legitimnoga ekonomskog i političkog jedinstva u Europi, dok bilježimo znakove nade viđene u pozornosti prema *pravima i kvaliteti življenja*, iskreno se nadamo da će u stvaralačkoj vjernosti humanističkoj i kršćanskoj tradiciji našeg kontinenta biti očuvano prvenstvo *etičkih i duhovnih vrijednosti*."²¹

Muenici i svjedoci vjere

13. Ipak, posebnu pozornost želim skrenuti na neke znakove koji su se pojavili upravo u životu Crkve. Ponajprije, sa sinodalnim ocima sve želim podsjetiti da se nikad ne zaboravi onaj veliki znak nade što ga tvore toliki *svjedoci kršćanske vjere* koji su živjeli u posljednjem stoljeću, kako na Istoku, tako i na Zapadu. Oni su znali živjeti Evanđelje u situacijama neprijateljstva i progona, često sve do potpunog svjedočenja prolijevanjem vlastite krvi.

Ti svjedoci, osobito oni koji su podnijeli kušnju mučeništva, rječit su i veličanstven znak, koji smo pozvani razmatrati i nasljedovati. Oni nam potvrđuju životnost Crkve; pokazuju nam se kao svjetlo Crkvi i čovječanstvu, jer su u tami zasvijetlili Kristovim svjetlom; kao pripadnici različitih kršćanskih konfesija blistaju i kao znak nade za ekumenska nastojanja, u sigurnosti da je njihova krv "i limfa jedinstva Crkve".²²

Još više, oni nam govore da je *mučeništvo* najuzvišenije utjelovljenje Evanđelja nade: "Naime,

mučenici naviještaju ovo Evanđelje i svjedoče ga svojim životom sve do prolijevanja vlastite krvi, jer su sigurni da bez Krista ne mogu živjeti pa su spremni za nj umrijeti, uvjereni da je Isus Gospodin i Spasitelj čovjeka i da, prema tome, čovjek samo u njemu nalazi puninu istinskog života. Tako se, prema poticaju apostola Petra, pokazuju spremnima dati obrazloženje nade koja je u njima (usp. 1 Pt 3,15). Osim toga, mučenici slave 'Evanđelje nade' jer je prikazivanje njihova života najdublje i najveće očitovanje one žive, svete i Bogu ugodne žrtve, koja je pravo duhovno bogoštovlje (usp. Rim 12,1), izvor, duša i vrhunac svakoga kršćanskog slavlja. Naposljetku, oni služe 'Evanđelju nade' jer svojim mučeništvom na najuzvišeniji način izražavaju ljubav i služenje čovjeku, ukoliko pokazuju da posluš evanđeoskom zakonu rađa čudorednim životom i društvenim suživotom koji poštuje i promiče dostojanstvo i slobodu svake osobe."²³

Svetost mnogih

14. Plod evanđeoskog obraćenja jest svetost tolikih ljudi i žena našeg vremena, ne samo onih koje je Crkva službeno priznala svetima nego i onih koji su s jednostavnošću i u svakodnevnom življenju svjedočili svoju vjernost Kristu. Kako ne misliti na nebrojene sinove Crkve koji su tijekom povijesti europskoga kontinenta živjeli velikodušnu i autentičnu svetost u skrovitosti obiteljskoga, profesionalnoga i društvenog života? "Svi su oni kao 'živo kamenje' koje prijanja uz 'ugaoni kamen' Krista izgrađivali Europu kao duhovno i moralno zdanje, ostavljajući budućim naraštajima najdragocjeniju baštinu. Gospodin Isus je obećao: 'Tko vjeruje u mene, djela koja ja činim, i on će činiti. I veća će od ovih činiti, jer ja odlazim Ocu' (Iv 14,12). Svci su živi dokaz ispunjenja tog obećanja; oni potiču da vjerujemo kako je to moguće i u najtežim trenucima povijesti."²⁴

*Župa i crkveni pokreti*¹⁵. Evanđelje nastavlja donositi svoje plodove u župnim zajednicama, među u posvećenim osobama, u udrugama laika, u molitvenim skupinama i skupinama posvećenima apostolatu, u raznim zajednicama mladeži, kao i po prisutnosti i širenju novih pokreta i crkvenih stvarnosti. U svakom od njih zapravo isti Duh nalazi načine kako pobuditi obnovljenu predanost Evanđelju, velikodušnu raspoloživost služenju, kršćanski život obilježen evanđeoskim radikalizmom i misionarski zamah. U današnjoj Europi, u postkomunističkim zemljama kao i na Zapadu, koliko god joj bila potrebna trajna obnova, ²⁵ župa i dalje zadržava i vrši svoje osobito poslanje, neophodno i veoma značajno za pastoralnu skrb i život Crkve. Ona je i dalje u stanju vjernicima omogućiti prostor za stvarno kršćansko življenje, kao i mjesto istinskog očišćenja i socijalizacije, kako u situacijama raširene anonimnosti svojstvene velikim modernim gradovima, tako i u seoskim područjima s malobrojnim stanovništvom. ²⁶ 16. Istodobno dok sa sinodalnim ocima izražavam svoje veliko poštovanje prema prisutnosti i djelovanju različitih udruga i apostolskih organizacija, a posebice Katoličke akcije, želim istaknuti značajan prinos što ga u zajedništvu s drugim crkvenim *organizacijama*, nikad od njih izdvojeno, mogu dati *novi pokreti i nove crkvene zajednice*. Te skupine, zapravo, "pomažu kršćanima radikalnije živjeti prema Evanđelju; one su kolijevka različitih zvanja i rađaju nove oblike posvećenja; osobito promiču zvanje laika i pomažu mu da se ono izrazi u različitim područjima života; promiču svetost naroda; mogu biti navještaj i poticaj onima koji inače nemaju dodira s Crkvom; često podupiru ekumensko nastojanje i otvaraju putove za međureligijski dijalog; one su lijek protiv širenja sekta i neprocjenjiva pomoć u širenju živosti i radosti u Crkvi". ²⁷

*Ekumenska nastojanja*¹⁷. Zahvaljujemo Gospodinu za veliki i utješni znak nade, a taj *jenapredak ostvaren ekumenskim nastojanjima* po mjerilu istine, ljubavi i pomirenja. To je jedan od velikih darova Duha Svetoga kontinentu kao što je Europa, na kojem je tijekom drugog tisućljeća došlo do teških podjela među kršćanima i koji još uvijek mnogo trpi zbog

njihovih posljedica. S ganućem se sjećam nekih veoma snažnih trenutaka doživljenih tijekom Sinode, uvjerenja izraženih i od strane bratskih izaslanika da se ta nastojanja – unatoč još uvijek prisutnim poteškoćama, kao i novonastalima – ne smiju prekinuti, nego ih valja nastaviti obnovljenim žarom, čvršćom odlučnošću i poniznom spremnošću sviju za uzajamno praštanje. Rado neke izraze sinodalnih otaca ponavljam kao svoje, jer "napredak ekumenskoga dijaloga, kojemu je dublji temelj u samoj Riječi Božjoj, znak je velike nade za Crkvu današnjice: rast jedinstva među kršćanima zapravo je uzajamno obogaćenje za sve".²⁸ Treba "s radošću gledati na do sada postignuti napredak u dijalogu, kako s braćom istočnih crkava tako i s onima koji pripadaju crkvenim zajednicama proizašlim iz Reformacije, raspoznajući u njemu znak djelovanja Duha, za koji nam valja slaviti Gospodina i zahvaljivati mu".²⁹

II. Povratak Kristu, izvoru svake nade

Ispovijedanje naše vjere¹⁸. Na Sinodalnoj je skupštini na vidjelo izašla jasna sigurnost puna zanosa da Crkva Europi treba pružiti najdragocjenije dobro, koje joj nitko drugi ne može dati: vjeru u Isusa Krista, izvor neprevarljive nade,³⁰ dar koji je izvor duhovnoga i kulturnog jedinstva europskih naroda i koji i danas kao i ubuduće može biti bitan prinos njihovu razvoju i njihovoj integraciji. Nakon dvadeset stoljeća Crkva se na početku trećega tisućljeća predstavlja s onim istim navještajem koji oduvijek pronosi i koji je njezino jedino blago: Isus Krist jest Gospodin; u Njemu i ni u kome drugom jest spasenje (usp. Dj 4,12). Vrelo nade za Europu i za čitav svijet jest Krist, "a Crkva je kanal kojim teče i razlijeva se val milosti provrele iz probodenog Otkupiteljeva srca".³¹ Na temelju ove ispovijesti vjere iz naših srdaca i s naših usana izvire "radosna *ispovijest nade*: ti, Gospodine, uskrsnuli i živi, ti si uvijek nova nada Crkve i čovječanstva; ti si jedina i prava nada čovjeka i povijesti; ti si 'u nama nada slave' (Kol 1,27) već u ovom našem životu i u onom nakon smrti. U tebi i s tobom možemo doći do istine, naše postojanje ima smisao, zajedništvo je moguće, raznolikost može postati bogatstvo, snaga Kraljevstva djeluje u povijesti i pomaže izgradnju ljudskoga grada, ljubav daje trajnu vrijednost ljudskim naporima, patnja može postati spasonosnom, život će pobijediti smrt, stvorenje će biti dionikom slave djece Božje".³²

Isus Krist naša nada

19. Isus Krist je naša nada jer nas je On, vječna Riječ Božja koja je oduvijek u krilu Očevu (usp. Iv 1,18) toliko ljubio da je u svemu osim u grijehu uzeo našu ljudsku narav i postao dionikom našeg života kako bi nas spasio. Ispovijedanje ove istine u samom je srcu naše vjere. Gubitak istine o Isusu Kristu ili njezino nerazumijevanje onemogućuju shvaćanje i ulazak u samo otajstvo Božje ljubavi i trojstvenog zajedništva.³³

Isus Krist je naša nada jer *On objavljuje otajstvo Trojstva*. To je otajstvo srž kršćanske vjere, koja kao u prošlosti još uvijek može dati značajan prinos izgradnji struktura koje su, nadahnjujući i se na velikim evanđeoskim vrijednostima, odnosno usklađujući i se s njima, u stanju promicati život, povijest i kulturu različitih naroda Kontinenta. Mnogostruki su duhovni korijeni koji su svojim sokovima pridonijeli priznanju vrijednosti osobe i njezina neotuđivog dostojanstva, svetog značajnog ljudskog života i središnje uloge obitelji, važnosti obrazovanja i slobode misli, riječi, vjerovanja, kao i zakonskoj zaštiti pojedinaca i skupina, promicanju solidarnosti i općeg dobra te priznanju dostojanstva rada. Ti su korijeni pomogli da se politička moć podloži zakonima i poštivanju prava osobe i narodâ. Ovdje valja podsjetiti na duh drevne Grčke i Rima, doprinos keltskih, germanskih, slavenskih i ugrofinskih naroda, židovske kulture i islamskoga svijeta. Ipak, mora se priznati da su ta nadahnuća u židovsko-kršćanskoj tradiciji povijesno našla snagu sposobnu da ih uskladi, utvrdi i promiče. Riječ je o činjenici koja se ne može zanemariti; naprotiv, u procesu izgradnje "zajedničkoga europskog doma" treba uvidjeti da se to zdanje mora temeljiti i na vrijednostima koje se najpotpunije očituju u kršćanskoj tradiciji. To je svima na korist. Crkva "nema razloga da izrazi naklonost prema jednom ili drugom zakonskom ili ustavnom rješenju"³⁴ Europe, pa stoga želi dosljedno poštivati zakonitu autonomiju građanskog poretka. Pa ipak,

njezina je zadaća u kršćana Europe ponovno oživjeti vjeru u Presveto Trojstvo, uz punu svijest da je ta vjera glasnik istinske nade za Kontinent. Mnoge velike, već spomenute uporišne paradigme koje su srž europske civilizacije, svoje najdublje korijene imaju u trojstvenoj vjeri Crkve. Ta vjera sadrži izniman duhovni, kulturni i etički potencijal, sposoban međ u ostalim rasvijetliti i neka najvažnija pitanja o kojima se danas u Europi raspravlja, kao što su društveno raslojavanje i gubitak uporišta koje bi davalo smisao životu i povijesti. Iz toga proizlazi potreba obnovljenoga teološkog, duhovnog i pastoralnog promišljanja o otajstvu Presvetog Trojstva.³⁵ 20. Partikularne crkve u Europi nisu obične agencije ili privatne organizacije. One zapravo djeluju sa specifičnom institucionalnom dimenzijom, koja zaslužuje pravno vrjednovanje uz puno poštivanje pravičnih civilnih zakonodavstava. U promišljanju o samima sebi kršćanske zajednice moraju iznova sebe prepoznati kao dar kojim Bog obogaćuje narode što žive na Kontinentu. To je radosna vijest koju su one pozvane nositi svakoj osobi. U dubljem promišljanju vlastite misionarske dimenzije one moraju trajno svjedočiti da je Isus Krist "*jedini i jedincati posrednik spasenja za cjelokupno čovječanstvo: samo u njemu čovječanstvo, povijest i svemir nalaze svoje konačno pozitivno značenje i postižu potpuno ostvarenje; on u samome sebi, u svom događaju i u svojoj osobi ima konačni razlog spasenja; on nije samo posrednik spasenja nego je sam izvor spasenja*".³⁶ U kontekstu sadašnjega etičkog i religijskog pluralizma koji sve više obilježava Europu potrebno je, dakle, ispovijedati i iznova naviještati istinu o Kristu kao jedinom Posredniku između Boga i ljudi i jedinom Otkupitelju svijeta. Stoga – kao što sam učinio na završetku sinodalne skupštine – u jedinstvu sa cijelom Crkvom, pozivam svoju braću i sestre u vjeri da puni pouzdanja stalno budu otvoreni Kristu i dopuste da ih on obnavlja, navješćujući snagom mira i ljubavi svim osobama dobre volje da tko susretne Gospodina, upozna je Istinu, otkriva Život, nalazi Put koji njemu vodi (usp. Iv 14,6; Ps 16[15],11). U načinu života kršćana i njihovu svjedočenju riječju stanovnici Europe moći će otkriti da je Krist čovjekova budućnost. U vjeri Crkve "nema, uistinu, pod nebom drugoga imena dana ljudima po kojemu se možemo spasiti" (Dj 4,12).³⁷

21. Za vjernike, Isus Krist je nada svakoj osobi jer *daruje vječni život*. On je "Riječ života" (1 Iv 1,1), došla na svijet da ljudi "imaju život, u izobilju da ga imaju" (Iv 10,10). On nam tako pokazuje kako pravi smisao čovjekova postojanja ne ostaje zatvoren unutar ovosvjetskog obzora, nego se širom otvara vječnosti. Poslanje svake partikularne Crkve u Europi jest voditi računa o žedi za istinom svake osobe i o potrebi za autentičnim vrijednostima koje bi nadahnule narode na Kontinentu. Obnovljenom energijom ona mora svjedočiti novinu koja joj daje život. To znači započeti dobro osmišljeno kulturno i misionarsko djelovanje, pokazujući djelovanjem i uvjerljivim obrazloženjima kako nova Europa treba iznova pronaći svoje krajnje korijene. U tom kontekstu, oni koji se nadahnjuju evanđeoskim vrijednostima trebaju odigrati bitnu ulogu, koja je dio čvrstog temelja na kojem valja izgraditi humaniji i mirniji suživot što ga poštuju svi i svaki pojedinac.

Prijeko je potrebno da partikularne crkve u Europi nađu način kako nadi vratiti izvornu eshatološku sastavnicu.³⁸ Istinska kršćanska nada zapravo je teološka i eshatološka, utemeljena na Uskrsnome koji će opet doći kao Otkupitelj i Sudac te koji nas poziva na uskrsnuće i vječnu nagradu.

Isus Krist je živ u Crkvi

22. Povratkom Kristu narodi Europe moći će ponovno otkriti onu nadu koja jedina životu daje puninu smisla. I danas ga mogu susresti jer *Isus je prisutan, živi i djeluje u svojoj Crkvi*: On je u Crkvi i Crkva je u Njemu (usp. Iv 15,1sl.; Gal 3,28; Ef 4,15–16; Dj 9,5). U njoj snagom dara Duha Svetoga trajno nastavlja svoje spasiteljsko djelo.³⁹

O č ima vjere Isusovu otajstvenu prisutnost možemo vidjeti u razli č itim znakovima koje nam je ostavio. Prije svega, on je prisutan u Svetom pismu, koje u svakom svom dijelu govori o Njemu (usp. Lk 24,27.44–47). Ipak, na doista jedinstvena č in On je prisutan pod euharistijskim prilikama. Ta se prisutnost "zove stvarnom ne u zna č enju isklju č ivosti, kao da druge ne bi bile 'stvarne', ve ć po izvanrednosti, jer je *bitna (supstancijalna)* te po njoj biva prisutan č itav Krist, Bog i Č ovjek".⁴⁰ Naime, u Euharistiji su "sadržani *istinski, stvarno i bitno (supstancijalno)* Tijelo i Krv našega Gospodina Isusa Krista s dušom i božanstvom, i, prema tome, č itav Krist".⁴¹ "Uistinu, Euharistija je *mysterium fidei*, otajstvo koje nadilazi naše misli te se može prihvatiti samo u vjeri."⁴² Stvarna je tako đ er i Isusova prisutnost u drugim liturgijskim č inima Crkve koje ona slavi u njegovo ime. Me đ u njima su Sakramenti, Kristovi č ini što ih on vrši po ljudima.⁴³ Isus je u svijetu prisutan i na druge doista istinske na č ine, poglavito u svojim u č enicima, koji, vjerni dvostruko zapovijedi ljubavi, štuju Boga u duhu i istini (usp. Iv 4,24) te životom svjedo č e bratsku ljubav koja ih obilježava kao Gospodinove sljedbenike (usp. Mt 25,31. 46; Iv 13,35; 15,1–17).⁴⁴

D RUGO POGLAVLJE EVANĐELJE NADE POVJERENO CRKVI NOVOG TISUĆLJEĆA"Budan budi i utvrdi ostatak koji tek što ne umre" (Otk 3,2)**I. Gospodin poziva na obraenje Isus danas govori našim crkvama**²³. "Ovo govori Onaj koji drži sedam zvijezda u desnici, Onaj koji stupa posred sedam zlatnih svije ć njaka [...], Prvi i Posljednji, Onaj koji bijaše mrtav i oživje [...], Sin Božji" (Otk 2,1.8.18). *Sam Isus govori svojoj Crkvi*. Njegova je poruka upravljena svim pojedinim partikularnim crkvama i odnosi se na njihov unutarnji život koji je katkad obilježen prisutnoš ć u poimanja i mentaliteta nespojivima s evan đ eoskom predajom, č esto prožet raznim oblicima progona i još pogibeljnije ugrožen zabrinjavaju ć im simptomima posvjetovnja č enja, gubitka izvorne vjere i kompromisom s logikom svijeta. Nerijetko zajednice više nemaju negdašnje ljubavi (usp. Otk 2,4). Zapaža se kakonaše crkvene zajednice potresaju slabosti, teško ć e i proturje č nosti. I one trebaju ponovno č uti glas Zaru č nika koji ih zove na obra ć enje, poti č e ih na odvažnost prema novinama i poziva ih da se zauzmu u velikom djelu "nove evangelizacije". Crkva se stalno mora podlagati sudu Kristove rije č i i živjeti svoju ljudsku dimenziju u stanju č iš ć enja kako bi sve više i sve bolje bila Zaru č nica bez ljage i nabora, odjevena haljinom od č ista blistava lana (usp. Ef 5,27; Otk 19,7–8). Na taj na č in *Isus Krist poziva naše Crkve u Europi na obraćenje*, a one sa svojim Gospodinom i snagom njegove prisutnosti postaju nositeljicama nade za č ovje č anstvo. **Uinci Evanelja tijekom povijesti 24.** *Europa je naširoko i dubinski prožeta krš ć anstvom*. "Nema dvojbe da je u složenoj povijesti Europe krš ć anstvo, zasnovano na č vrstom temelju klasi č nog naslije đ a i mnogostrukih prinosa raznih etni č ko-kulturnih tokova koji su se tijekom stolje ć a u nju slijevali, središnji i odre đ uju ć i element. Krš ć anska je vjera oblikovala kulturu Kontinenta i neodjeljivo se ispreplela s njegovom poviješ ć u, do mjere da povijest Europe uop ć e ne bi bila razumljiva ako se ne bi uzela u obzir zbivanja koja su obilježila najprije veliko razdoblje evangelizacije, a potom duga stolje ć a u kojima se krš ć anstvo, unato č bolnom raskolu izme đ u Istoka i Zapada, potvrdilo kao religija samih Europljana. Č ak i u modernom te u suvremenom razdoblju, kad se vjersko jedinstvo dodatno razbijalo, bilo zbog daljnjih podjela me đ u krš ćanima, bilo zbog postupnog udaljavanja kulture od obzora vjere, uloga vjere i dalje je ostala veoma zna č ajna."⁴⁵

Briga Crkve za Europu ra đ a se iz njezine same naravi i poslanja. Tijekom stolje ć a, naime, Crkva je bila blisko povezana s našim kontinentom, tako da se duhovno lice Europe postupno obrazovalo zahvaljuju ć i naporima velikih misionara, svjedo č enju svetaca i mu č enika, revnom djelovanju monaha, redovnika i pastira. Od biblijskog poimanja č ovjeka Europa je dobila ono najbolje u svojoj humanisti č koj kulturi, crpila nadahnu ć e za svoja intelektualna i umjetni č ka djela, izradila pravne norme i, nipošto na posljednjemu mjestu, promovirala dostojanstvo osobe, izvor neotu đ ivih prava.⁴⁶ Na taj je na č in Crkva kao č uvarica Evan đ elja sudjelovala u širenju i u č vrš ć ivanju onih vrijednosti koje su europsku kulturu u č inile sveop ć om. Imaju ć i sve to na umu, današnja je Crkva s obnovljenom odgovornoš ć u svjesna prijekne potrebe da se ta dragocjena baština ne rasipa i da se Europi pomogne u njezinoj izgradnji ponovnim oživljavanjem njezinih krš ć anskih korijena, iz kojih je izrasla.⁴⁷ **Pokazati pravo lice Crkve**²⁶. Neka cijela Crkva u Europi osjeti kao sebi upravljenu Gospodinovu

zapovijed i poziv: ispitaj se, obrati se, "probudi se i utvrdi ostatak koji tek što ne umrije" (Otk 3,2). To je zahtjev koji proizlazi i iz promatranja sadašnjeg vremena: "Teško stanje vjerske ravnodušnosti tolikih Europljana, postojanje mnogih i na našem kontinentu koji još ne poznaju Isusa Krista i njegovu Crkvu i koji još nisu kršteni, sekularizam što truje mnoge kršćane koji obično misle, odlučuju i žive 'kao da Krista nema', nipošto ne gasi našu nadu, nego je čini poniznijom i sposobnijom da se uzda samo u Boga. Od njegova milosrdja primamo *milost i poziv na obraćenje*." ⁴⁸ 27. Premda se katkad, kao u evanđeoskoj zgodici stišavanja oluje (usp. Mk 4,35–41; Lk 8,22–25), može činiti kao da Krist spava i svoju lađu prepusti na milost i nemilost uzburkanim valovima, od Crkve u Europi traži se da *gaji sigurnost da je Gospodin*, po daru svoga Duha, *u njoj i u ljudskoj povijesti uvijek prisutan i djelatan*. On nastavlja svoje poslanje u vremenu, tvoreći i Crkvu strujom novog života, koja teče kroz življenje čovječanstva kao znak nade svima. U kontekstu gdje se i na pastoralnom polju može lako upasti u napast aktivizma, od kršćana u Europi traži se da, *živeći u intimnom zajedništvu s Njim*, i dalje budu *stvaran odraz Uskrsloga*. Potrebne su zajednice koje će, promatrajući i nasljeđujući i Djevicu Mariju, u vjeri i svetosti lik i uzor Crkve, ⁴⁹ njegovati smisao liturgijskoga i unutarnjeg života. Prije i iznad svega, one moraju Gospodina hvaliti, moliti ga, klanjati mu se i slušati njegovu Riječ. Samo će tako biti dionicima njegova otajstva i potpuno živjeti u odnosu prema njemu kao udovi njegove vjerne Zaručnice. 28. Pred novim poticajima na podjele i sukobe, razne partikularne crkve u Europi, osnažene i svojom povezanošću s Petrovim nasljednikom, moraju se založiti da *budu pravo mjesto i sredstvo zajedništva* čitavoga Božjeg naroda u vjeri i ljubavi. ⁵⁰ Neka stoga gaje ozač je bratske ljubavi življene evanđeoskim radikalizmom u Isusovu imenu i u njegovoj ljubavi; neka razvijaju srdačne odnose, komunikaciju, suodgovornost, sudioništvo, misionarsku svijest, pomniju i spremnost na služenje; neka budu prožete duhom poštivanja, prihvaćanja i uzajamnog popravljanja (usp. Rim 12,10; 15,7–14), kao i služenja te međusobne pomoći (usp. Gal 5,13; 6,2), praštanja (usp. Kol 3,13) i izgradnje (usp. 1 Sol 5,11); one trebaju ostvarivati pastoral koji će, vrjednujući i sve legitime različitosti, promicati i zdušnu suradnju međusvim vjernicima i njihovim udrugama; neka ponovno ožive zastupnička tijela kao dragocjena sredstva zajedništva za složno misionarsko djelovanje i za pronalaženje primjereno pripremljenih i kvalificiranih pastoralnih djelatnika. Na taj će način same crkve, nadahnute zajedništvom, koje je očitovanje Božje ljubavi, temelja i razloga neprevarljive nade, biti blistaviji odraz Presvetog Trojstva, kao i znak koji poziva i nuka da se uzvjeruje (usp. Iv 17,21). 29. Da bi se punije živjelo zajedništvo u Crkvi, potrebno je *vrjednovati raznolikost karizma i zvanja*, koji sve više usmjeravaju k jedinstvu i mogu ga obogatiti (usp. 1 Kor 12). U tom pogledu, s jedne strane, novi pokreti i nove crkvene zajednice moraju "odbaciti svaku napast traženja prava prvorodstva i svako međusobno nerazumijevanje", napredovati na putu sve autentičnijega zajedništva međusobom i s ostalim crkvenim *stvarnostima*, te "živjeti s ljubavlju u potpunom posluhu biskupima"; s druge pak strane, biskupi su dužni "prema njima pokazati očitinstvo i ljubav svojstvenu pastirima" ⁵¹ te priznati, vrjednovati i usklađivati njihove karizme i njihovu prisutnost sa svrhom izgradnje jedinstvene Crkve. Doista, zahvaljujući i povećanju suradnje međus različitim crkvenim *organizacijama* pod ljubaznim vodstvom pastira, cijela će Crkva svima moći predstaviti ljepše i vjerodostojnije lice, jasniji odraz Gospodinova lika, pa će tako moći dati novu nadu i utjehu i onima koji je traže, i onima koji su je potrebni, makar je ne tražili. Da bi se odgovorilo pozivu Evanđelja na obraćenje, "svi zajedno moramo ponizno i odvažno *ispitati savjest*, kako bismo spoznali svoje strahove i pogreške te iskreno ispovjedili svoju tromost, propuste, nevjernosti i grijeha". ⁵² Daleko od izazivanja stava beznađa i obeshrabrenja, evanđeosko priznanje vlastitih grijeha u zajednicama će svakako pobuditi iskustvo što ga proživljava svaki pojedini krštenik: radost dubokog oslobođenja i milost novog početka koja pruža mogućnost da se s obnovljenom energijom nastavi na putu evangelizacije.

Napredovati prema jedinstvu kršćana 30. Naposljetku, Evanđelje nade snažan je poziv na *obraćenje i na ekumenskom području*. U uvjerenju da jedinstvo kršćana odgovara Gospodinovoj zapovijedi "da svi budu jedno" (usp. Iv 17,11) i da se ono danas pokazuje prijeko potrebnim za veću vjerodostojnost u evangelizaciji te kao prinos jedinstvu Europe, sve

crkve i crkvene zajednice trebaju biti "potpomognute i ohrabrene da ekumensko nastojanje vide kao 'zajedni č ki put' prema Kristu" ⁵³ i prema vidljivom jedinstvu koje on želi, tako da jedinstvo u razli č itosti u Crkvi zablista kao dar Duha Svetoga, tvorca zajedništva. Za ostvarenje toga potrebno je strpljivo i ustrajno zalaganje sviju, nadahnuto iskrenom nadom i istodobno trijeznim realizmom, zalaganje usmjereno na "vrjednovanje onoga što nas ve ć povezuje, prema iskrenom uzajamnom poštivanju, prema otklanjanju predrasuda, prema me đ usobnom upoznavanju i ljubavi". ⁵⁴ Posljedno, da bi bilo na č vrstim temeljima, nastojanje oko jedinstva ne može ne uklju č ivati gorljivo traganje za istinom putem dijaloga i raspravljanja koje, priznaju ć i do sada postignute rezultate, u njima treba vidjeti poticaj daljnjem napredovanju u prevladavanju neslaganja koja još uvijek dijele krš ć ane. ^{31.} *Dijalog treba odlučno nastaviti*, ne popuštaju ć i pred teško ć ama i naporima: valja ga voditi "pod raznim vidovima (doktrinarnim, duhovnim i prakti č nim), slijede ć i logiku razmjene dobara što je Duh poti č e u svakoj Crkvi i odgajaju ć i zajednice i vjernike, osobito mlade, da žive trenutke susreta i ispravno shva ć en ekumenizam u č ine uobi č ajenom dimenzijom crkvenog života i djelovanja". ⁵⁵ Ovaj dijalog jedna je od glavnih briga Crkve, poglavito u ovoj Europi, koja je u prošlom tisu ć lje ć u vidjela nastanak mnogobrojnih podjela me đ u krš ć anima i koja danas kro č i prema svome ve ć em jedinstvu. Ne smijemo se zaustaviti na tom putu, niti se smijemo vratiti natrag! Moramo s pouzdanjem živjeti i nastaviti taj hod, jer uzajamno poštivanje, traganje za istinom, suradnja u ljubavi i osobito ekumenizam svetosti s Božjom pomo ć i ne mogu a da ne donesu plodova. ^{32.} Unato č neizbježnim teško ć ama sve pozivam da s ljubavlju i bratski uvide i vrjednuju doprinos što ga *istočne katoličke crkve* samom svojom prisutnoš ć u, bogatstvom svoje predaje, svjedo č enjem svoga "jedinstva u razli č itosti", inkulturacijom što su je ostvarile naviještaju ć i Evan đ elje i raznolikoš ć u svojih obreda mogu pružiti za zbiljskiju izgradnju jedinstva. ⁵⁶ Istodobno, još jednom želim uvjeriti pastire, bra ć u i sestre pravoslavnih crkava, da novu evangelizaciju nikako ne treba brkati s prozelitizmom te da ostaje č vrsta obveza poštivanja istine, slobode i dostojanstva svake osobe. **II. Cijela Crkva poslana je u misije**^{33.} Služiti Evan đ elju nade putem ljubavi koja evangelizira *zadaca je i odgovornost sviju*. Doista, koju god karizmu ili službu netko imao, ljubav je glavni put ozna č en svima, kojim svi mogu i ć i: cijela je crkvena zajednica pozvana da kro č i tim putem, slijede ć i stope svoga U č itelja. **Dužnost zareenih službenika** ^{34.} Sve ć enici su po svojem ministriju na osobit na č in pozvani slaviti i pou č avati Evan đ elje nade i služiti mu. Po sakramentu reda koji ih suobli č uje Kristu, Glavi i Pastiru, biskupi i sve ć enici moraju č itav svoj život i djelovanje suobraziti Isusu: propovijedanjem Rije č i, slavljenjem sakramenata i vodstvom krš ć anske zajednice oni uprisutnjuju otajstvo Krista i po svojoj su službi "pozvani produžiti prisutnost Krista, jedinoga i vrhovnog Pastira, utjelovljuju ć i njegov na č in života i č ine ć i ga vidljivim posred povjerenog im stada". ⁵⁷ Ucijepljeni "u" svijet, ali ne "od svijeta" (usp. Iv 17, 15–16), u sadašnjoj kulturnoj i duhovnoj situaciji europskog kontinenta pozvani su da budu znak protivljenja i nade društvu oboljelom od horizontalizma i potrebnom otvorenosti Transcendenciji.^{35.} U tom okviru *isvećenički celibat* postaje zna č ajan kao znak nade posve položene u Gospodina. To nije obi č na, od vlasti nametnuta crkvena stega; naprotiv, to je prije svega milost, neprocjenjiv Božji dar Crkvi, proro č ka odlika sadašnjem svijetu, izvor snažna duhovnog života i pastoralne plodnosti, svjedo č anstvo eshatološkog Kraljevstva, znak Božje ljubavi prema ovom svijetu, kao i nepodijeljene sve ć enikove ljubavi prema Bogu i njegovu narodu. ⁵⁸ Življen kao odgovor na Božji dar i kao nadvladavanje napasti hedonisti č kog društva, celibat ne samo da onoga tko je na nj pozvan vodi do ljudskog ostvarenja, nego se pokazuje i kao č imbenik rasta za druge. U cijeloj Crkvi ocijenjen kao sve ć eništvu primjeren, ⁵⁹ u Latinskoj crkvi obvezan, ⁶⁰ i iznimno cijenjen u isto č nim crkvama, ⁶¹ u kontekstu sadašnje kulture celibat se pokazuje kao rje č it znak, koji valja č uvati kao dragocjeno blago Crkve. Preispitivanje sadašnje stega u tom pogledu ne bi pomoglo rješavanju krize sve ć eni č kih zvanja kojoj smo svjedoci u mnogim dijelovima Europe. ⁶² Zalaganje u služenju Evan đ elja nade zahtijeva tako đ er da Crkva u č ini sve kako bi predstavila celibat u punini njegova biblijskoga, teološkoga i duhovnog bogatstva. ^{36.} Ne možemo ne vidjeti da vršenje svete službe danas nailazi na nemale teško ć e,

proizašle i od raširene kulture i od smanjenja broja svećenika, kao i porasta pastoralnih zadataka i zamora do kojeg to može dovesti. Stoga su još dostojniji *poštovanja, zahvalnosti i potpore* svećenici koji zadivljujućim predanjem i vjernošću u vrše povjerenu im službu. ⁶³ Posežuć i za riječ ima sinodalnih otaca, i ja im s povjerenjem i zahvalnošću u želim izraziti svoje *ohrabrenje*: "Ne klonite duhom i ne dajte da vas umor svlada; u punom zajedništvu s nama biskupima, u radosnom bratstvu s drugim svećenicima, u iskrenoj suodgovornosti s osobama posvećenog života i svim vjernicima laicima, ustrajte u svom dragocjenom i nezamjenjivom djelu." ⁶⁴ Uz svećenike želim spomenuti i *đakone*, koji, makar na različitom stupnju, imaju udjela u istome sakramentu reda. Poslani da služe crkvenoj zajednici, oni pod vodstvom biskupa i s njegovim svećenicima vrše "diakoniju" (služenje) liturgije, propovijedanja i ljubavi. ⁶⁵ Na taj njima vlastit način oni su *u službi Evanđelja nade*. ***Svjedoenje osoba posveena života* 37.** Osobito je riječito svjedočenje *osoba posvećena života*. S tim u svezi prije svega valja uvidjeti temeljnu ulogu monaštva i redovništva u evangelizaciji Europe i u izgradnji njezina kršćanskog identiteta. ⁶⁶ Ta se uloga mora nastaviti i danas, u vrijeme prijeko potrebne "nove evangelizacije" Kontinenta i vrijeme u kojem se izgradnja struktura i složeniji odnosi stavljaju pred osjetljivu prekretnicu. Europi je uvijek potrebna svetost, proročko svjedočenje, evangelizacijsko djelovanje i služenje osoba posvećenog života. Također valja istaknuti osobit prinos što ga svjetovni instituti i družbe apostolskog života mogu dati zahvaljujući i njihovu nastojanju da snagom Blaženstava svijet preobrazu iznutra. ³⁸ Specifičan *prinos* što ga osobe posvećena života mogu dati Evanđelju nade *polazi od nekih vidova koji obilježavaju sadašnje kulturno i društveno lice Europe*. ⁶⁷ Tako, zahtjev za novim oblicima duhovnosti koji se pojavljuje u društvu mora dobiti odgovor u *priznanju apsolutnog prvenstva Boga*, življenom od strane posvećenih osoba u potpunom sebedarju, trajnom obraćenju života prikazanog kao pravo duhovno bogoštovlje. U okruženju zaraženom sekularizmom i podložnom konzumizmu, posvećeni život, dar Duha Crkvi i za Crkvu, sve više postaje znak nade u mjeri u kojoj svjedoči i transcendentalnu dimenziju postojanja. U današnjoj multikulturalnoj i multireligijskoj situaciji, s druge strane, traži se svjedočenje *evanđeoskog bratstva* koje obilježava posvećeni život i od njega čini poticaj na očišćenje i integraciju različitih vrijednosti, putem prevladavanja podjela. Prisutnost novih oblika siromaštva i marginalizacije mora potaknuti kreativnost u *zauzimanju za najpotrebnije*, što je odlikovalo tolike utemeljitelje redovničkih instituta. Naposljetku, sklonost nekakvoj zaokupljenosti samim sobom u raspoloživosti posvećenih osoba može naći i protulijek za nastavak *djela evangelizacije na drugim kontinentima*, unatoč opadanju njihova broja, vidljivom u različitim institutima. *Briga za duhovna zvanja* ³⁹. Buduć i da je uloga zaređenih službenika i posvećenih osoba od odlučujuće važnosti, ne može se prešutjeti uznemirujuća oskudica svećeničkih pripravnika i redovničkih kandidata, osobito u Zapadnoj Europi. To stanje traži zalaganje svijuju u *primjerenom pastoralu zvanja*. Samo "kad se mladima predstavi osoba Isusa Krista u svojoj punini, u njima se užije nada koja ih potiče da sve ostave kako bi ga slijedili i odgovorili na njegov poziv te svojim vršnjacima svjedočili o njemu". ⁶⁸ Briga za zvanja je, dakle, životno pitanje za budućnost kršćanske vjere u Europi i, prema tome, za duhovni napredak samih naroda koji je nastavaju; to je izazov s kojim se Crkva, koja želi naviještati i slaviti Evanđelje nade i služiti mu, mora suočiti. ⁶⁹ ⁴⁰. Za razvijanje neophodnog pastorala zvanja valja vjernicima tumačiti vjeru Crkve o naravi i dostojanstvu ministerijalnog svećeništva; poticati obitelji da žive kao prave "kućne crkve", kako bi se u njima različita zvanja zapazila, prihvatila i gajila; ostvarivati takvo pastoralno djelovanje koje, osobito mladima, pomaže odabrati život ukorijenjen u Kristu, potpuno posvećen Crkvi. ⁷⁰ Uvjereni da Duh Sveti i danas djeluje, i da ne manjka znakova te prisutnosti, osnovno je pitanje da *sepromicanje zvanja učini dijelom redovne pastoralne skrbi*. Stoga je nužno "osobito u mladima raspaliti duboku čežnju za Bogom, stvarajuć i tako prikladno ozračje za velikodušne odgovore zvanja"; prijeko je potreban veliki molitveni pokret u crkvenim zajednicama europskog kontinenta, jer "izmijenjene povijesne i kulturne prilike zahtijevaju da se pastoral zvanja uoč i kao jedan od glavnih ciljeva čitave kršćanske zajednice". ⁷¹ Također je neophodno da sami svećenici žive i djeluju dosljedno u skladu sa svojim istinskim

sakramentalnim identitetom. Naime, ako je slika koju o sebi pružaju zamućena i loša, kako će privući i mlade da ih nasljeđuju? *Poslanje laika*⁴¹. Prinos *svjernika laika* crkvenom životu od iznimne je važnosti: oni imaju nezamjenjivu ulogu u naviještanju i služenju Evanđelja nade, jer "po njima je Kristova Crkva prisutna u najrazličitijim područjima svijeta, kao znak i vrelo nade i ljubavi".⁷² Punim dioništvom u poslanju Crkve u svijetu, oni su pozvani svjedočiti kako je kršćanska vjera jedini potpuni odgovor na pitanja što ih život stavlja pred svakog pojedinca i svako društvo, i u svijet mogu ucjepljivati vrednote Kraljevstva Božjega, obećanja i jamstva nade koja ne iznevjeruje. Jučer naša i današnja Europa zna za *prisutnost značajnih i svijetlih primjera* takvih laičkih likova. Kao što su sinodalni oci istaknuli, treba se međ u ostalima sa zahvalnošću sjetiti muškaraca i žena koji su svjedočili i svjedočili Krista i njegovo Evanđelje službom u javnom životu i s odgovornošću u koju ona uključuje. Iznimno je važno "poticati i podupirati posebna zvanja u službi općeg dobra: osobe koje će, po primjeru i na način onih koji su nazvani 'ocima Europe' znati izgrađivati sutrašnje europsko društvo, u čijem vršćenju i ga na stamenim duhovnim temeljima".⁷³ Isto priznanje dugujemo djelovanju koje, često u skrovitosti običnog života, kršćanski laici vrše poniznim služenjem, sposobnim siromasima navijestiti Božje milosrđe; moramo biti zahvalni tim muškarcima i ženama za odvažno svjedočenje ljubavi i praštanja, vrjednota koje evangeliziraju široka područja politike, društvene zbilje, gospodarstva, kulture, ekologije, međunarodnog života, obitelji, obrazovanja, zanimanja, rada i patnje.⁷⁴ Za to su potrebni *pedagoški seminari* koji bi vjernike laike osposobili da svoju vjeru primijene u ovozemaljskim situacijama. Zasnovani na ozbiljnom uvodu u crkveni život i posebice na proučavanju društvenog nauka Crkve, takvi bi im seminari trebali pružiti ne samo nauku i poticaje nego i primjerene osnove duhovnosti kako bi osnažili njihovo zauzimanje, življeno kao autentičan put svetosti. *Uloga žene*⁴². Crkva je svjesna osobitog prinosa žene u služenju Evanđelja nade. Povijest kršćanske zajednice potvrđuje kako su žene uvijek imale istaknuto mjesto u svjedočenju Evanđelja. Valja se prisjetiti koliko su one, često u tišini i skrovitosti, učinitele u primanju i prenošenju Božjeg dara i tjelesnim i duhovnim materinstvom, odgojnim djelovanjem, katehezom, velikim djelima milosrđa, kao i molitvenim i kontemplativnim životom, mističkim iskustvima i spisima punim evanđeoske mudrosti.⁷⁵ U svjetlu njihovih blistavih i prebogatih svjedočanstava u prošlosti, Crkva izražava svoje pouzdanje u ono što žene mogu danas učiniti za porast nade na svim razinama. Brojni su vidovi suvremenoga europskog društva koji su izazov sposobnosti žena za postojano i darežljivo prihvaćanje, dijeljenje i rađanje u ljubavi. Pomislite, primjerice, na raširen znanstveno-tehnički mentalitet koji zasjenjuje afektivnu dimenziju i ulogu osjećaja, na pomanjkanje darežljivosti, na rašireni strah od darivanja života novim stvorenjima, na teškoću uspostave međusobnih odnosa i prihvaćanja drugoga i drugačijega. U tom kontekstu Crkva od žena očekuje životvoran prinos novog vala nade.⁴³ Da bi se to obistinilo, ipak je prijeko potrebno da se, poglavitou *Crkvi*, promiče dostojanstvo žene, budući da je dostojanstvo žene i čovjeka jednako: oboje su stvoreni na sliku i priliku Božju (usp. Post 1,27) i svako od njih obdareno je vlastitim i posebnim darovima. Nadati nam se, kao što je istaknuto na Sinodi, da će puno dioništvo žene u životu i poslanju Crkve pospješiti bolje vrjednovanje i uporabu njezinih darova, pa i povjeravanjem njima crkvenih uloga koje je pravo pridržano laicima. Također valja primjereno vrjednovati poslanje žene kao supruge i majke te njezino predanje obiteljskom životu.⁷⁶ Crkva ne propušta dignuti svoj glas kako bi ukazala na nepravde i nasilja učinjene nad ženama, gdje god i u kojim se god okolnostima dogodili. Ona zahtijeva da se stvarno primjenjuju zakoni koji štite ženu i da se provedu djelotvorne mjere protiv ponižavanja i iskorištavanja ženskih slika u komercijalnoj promidžbi kao i protiv poštasti prostitucije; ona također izražava nadu da će služenje majke u obiteljskom životu, na isti način kao i služenje oca, biti prihvaćeno kao prinos općem dobru, pa i u oblicima financijskog priznanja. **TREĆE**

POGLAVLJENAVIJEŠTATI EVANĐELJE NADE"Uzmi otvorenu knjigu [...] i progutaj je" (Otk 10,8.9)I.

Naviještati otajstvo Krista*Objava daje smisao povijesti*⁴⁴.Viđenje Knjige Otkrivenja pripovijeda nam o "knjizi u obliku svitka, iznutra i izvana ispisanoj, zapečaćenoj sa sedam pečata, u desnici Onoga koji sjedi na prijestolju" (Otk

5,1). Ovaj tekst sadrži Božji plan stvaranja i spasenja, njegov pomni nacrt o svekolikoj zbilji, o osobama, stvarima, događajima. Nijedno stvoreno biće, ni zemaljsko ni nebesko, nije u stanju "otvoriti knjigu niti je čitati" (Otk 5,3) ili joj shvatiti smisao. U pomutnji ljudskih događaja *nitko ne zna reći kamo sve smjera i što je konačni smisao svega*. Samo Isus Krist dobiva zapečaćeni svezak (usp. Otk 5,6–7); samo je On "dostojan uzeti knjigu i otvoriti pečate njezine" (Otk 5,9). Naime, *samo je Isus u stanju objaviti i ostvariti Božji nacrt u njoj skriven*. Prepušten samom sebi, čovjek ne može dati smisao povijesti i ljudskim naporima: život ostaje bez nade. Samo Sin Božji može *raspršiti tmine i pokazati put*. Otvorena knjiga bi predana Ivanu i preko njega cijeloj Crkvi. Ivan je pozvan da knjigu uzme i proguta: "Idi, uzmi otvorenu knjigu iz ruke anđela što stoji na moru i na zemlji [...] Uzmi je i progutaj" (Otk 10,8–9). Tek pošto je temeljito prihvatio, može je primjereno prenijeti drugima kojima je poslan nalogom da "prorokuje protiv pucima i narodima i kraljevima mnogim" (Otk 10,11). *Prije nego što dođe, treba navješta*⁴⁵. Evanđelje nade, koje je predano Crkvi i koje je ona prihvatila, traži da ga se svaki dan naviješta i svjedoči. To je vlastito poslanje Crkve u svim vremenima i na svim mjestima. To je i danas poslanje Crkve u Europi. "Da Crkva može naviještati Evanđelje, za nju je to zapravo milost i njeno poslanje, njena najdublja raspoznajna crta. Ona je upravo radi navještanja Evanđelja, tj. radi propovijedanja i poučavanja, da bi bila kanal dara milosti, da pomiruje grešnike s Bogom, da nastavlja Kristovu žrtvu u svetoj misi koja je spomen – čini njegove smrti i njegova slavnog uskrsnuća." ⁷⁷ Crkva u Europi, "nova evangelizacija" zadržava je koja te oči ekuje! Nađ i zanos za navještanje! Počuj danas, na početku trećeg tisućljeća, upravljenu ti žarku molbu, koja se već ulaže početkom prvog tisućljeća, kad se Pavlu u vidjenju ukazao neki Makedonac koji ga je preklinjao: "Priđi u Makedoniju i pomoz nam!" (Dj 16,9). Makar ostala neizrečena ili čak zagušena, to je najdublja i najistinskija molba koja izbija iz srdaca današnjih Europljana, žednih nade koja ne iznevjeruje. Tebi je ova nada dana kao dar, da je ti dalje radosno darivaš u svakom vremenu i na svakome mjestu. Neka, dakle, *navještaj Isusa*, što je Evanđelje nade, bude *tvoja dika i tvoj smisao postojanja*. Obnovljenim žarom nastavi u istome misionarskom duhu koji je, počevši propovijedanjem apostolâ Petra i Pavla, tijekom ovih dvadeset stoljeća nadahnjivao tolike svece i svete, zbiljske evangelizatore europskoga kontinenta. *Prvi navještaj i obnovljeni navještaj*⁴⁶. U mnogim dijelovima Europe *potreban je prvi navještaj Evanđelja* : sve je više nekrštenih osoba, bilo zbog značajne prisutnosti useljenika, pripadnika drugih religija, bilo stoga što djeca rođena u obiteljima kršćanske tradicije nisu primila krštenje, zbog komunističke vlasti ili zbog raširene vjerske ravnodušnosti. ⁷⁸ Doista, Europa se već ubraja u ona tradicionalno kršćanska mjesta, u kojima se osim nove evangelizacije u određenim slučajevima nameće i potreba prve evangelizacije. Crkva ne može izbjeći i obvezu odvažna dijagnosticiranja, koje će omogućiti odluku o primjerenosti terapiji. I na Starom kontinentu postoje prostrana društvena i kulturna područja, u kojima je nužna prava i istinska *missio ad gentes*. ⁷⁹ ⁴⁷. Nadalje, *potreban je obnovljeni navještaj i onima koji su već kršteni* . Toliki suvremeni Europljani misle da znaju što je kršćanstvo, ali ga stvarno ne poznaju. Često ne znaju čak ni osnovne elemente i pojmove vjere. Mnogi kršćanici žive kao da Krista nema: ponavljaju se geste i znakovi vjere, osobito u bogoštovnim činovima, ali njih ne prati zbiljsko prihvaćanje sadržaja vjere i prijanjanje uz Isusovu osobu. Na mjesto velikih istina vjere kod mnogih je došao neodređen i nezahtjevan religiozni osjećaj; šire se različiti oblici agnosticizma i praktičnog ateizma koji povećavaju raskorak između vjere i života; neki su se dali zaraziti duhom nekakva imanentističkog humanizma koji im je oslabio vjeru i, nažalost, često ih dovodi do njezina potpunog napuštanja; svjedoci smo nekakve sekularističke interpretacije kršćanske vjere koja je nagrizala i na koju se nadovezuje duboka kriza savjesti i kršćanskog ćudoreda. ⁸⁰ Velike vrijednosti koje su uvelike nadahnjivale europsku kulturu odvojene su od Evanđelja, izbogaćena su izgubile svoju dublju dušu i otvorile put nerijetkim zastranjenjima. "Kad Sin čovjek dođe, hoće li naći vjere na zemlji?" (Lk 18,8). Hoće li je naći i na tlu ove naše Europe drevne kršćanske tradicije? To je otvoreno pitanje koje jasno pokazuje dubinu i dramatičnost jednog od najozbiljnijih izazova s kojim se naše crkve moraju suočiti. Može se reći – kao što je istaknuto na Sinodi – da se taj

izazov č esto ne sastoji u tome da se krste novi obraćenici, nego da se kršteni dovedu do *obraćenja Kristu i njegovu Evanđelju*:⁸¹ u našim se zajednicama moramo ozbiljno brinuti za nošenje Evanđelja nade onima koji su daleko od vjere ili su se udaljili od kršćanske prakse. *Vjernost jedincatoj poruci*⁴⁸. Za naviještanje Evanđelja nade nužna je čvrsta *vjernost samom Evanđelju*. Propovijedanje Crkve u svim svojim oblicima, dakle, *uvijek mora biti usredotočeno na Isusovu osobu* i uvijek mora sve više usmjeravati prema Njemu. Valja budno paziti da *Ga se predstavi u njegovoj cjelovitosti*: ne samo kao etički uzor nego ponajprije kao Sina Božjeg, jedinoga i nužnog Spasitelja svijeta, koji živi i djeluje u svojoj Crkvi. Da bi nada bila prava i nerazoriva, "cjelovito, jasno i obnovljeno propovijedanje o uskrsnom Isusu Kristu, o uskrsnom životu" ⁸² mora biti prioritet pastoralnog djelovanja sljedećih godina. Dok je Evanđelje što ga treba naviještati u svakom vremenu isto, *različitosti su načini na koje se to naviještanje ostvaruje*. Svatko je, dakle, pozvan "propovijedati" Isusa i vjeru u njega u svakoj okolnosti; "privlačiti" druge vjere oblicima osobnoga, obiteljskoga, profesionalnoga i zajedničkog života, koji odražavaju Evanđelje; "zračiti" oko sebe radost, ljubav i nadu, da bi mnogi, videli i naša dobra djela, slavili Oca koji je na nebesima (usp. Mt 5,16) te bili "zaraženi" i osvojeni; postati "kvasac" koji preobražava i iznutra nadahnjuje svaki kulturni izričaj. ⁸³ **Svjedočenje životom 49**. Europa traži *vjerodostojne navjestitelje evanđelja, čiji životi*, u zajedništvu s Kristovim križem i uskrsnom, *blistaju ljepotom Evanđelja*.⁸⁴ Ti navjestitelji Evanđelja trebaju biti *primjereno izobraženi*.⁸⁵ Danas je više nego ikad potrebna *misionarska svijest* svakog kršćanina, počevši od biskupa, prezbitera, đakona, redovnika, kateheta i vjeroučitelja: "Svaki krštenik kao Kristov svjedok treba steći i izobrazbu primjerenu svom položaju, ne samo da mu se u neprijateljskom okruženju, kao što je sekularizirani svijet, vjera zbog nebrige ne osuši, nego i da bi podupro i potaknuo evangelizatorsko svjedočenje." ⁸⁶ Suvremenič ovjek "radije sluša svjedoke negoli uči učitelje ili, ako sluša uči učitelje, sluša ih zato što su svjedoci".⁸⁷ Dakle, odlučujuće su važni prisutnost i znakovi *svetosti: ona je bitan preduvjet za autentičniju evangelizaciju*, sposoban ponovno oživjeti nadu. Potrebna su snažna osobna i zajednička svjedočenja novog života u Kristu. Doista, nije dovoljno istinu i milost ponuditi samo propovijedanjem Riječi i slavljenjem sakramenata; neophodno je da ih se prihvaćaju i živi u svakoj konkretnoj okolnosti, na način da ih kršćani i crkvene zajednice doista žive. To je jedan od najvećih izazova Crkvi u Europi na početku novog tisućljeća. *Izgraditi zrelu vjeru*⁵⁰. "Današnje kulturno i religiozno stanje u Europi traži prisutnost u vjeri zrelih katolika i misionarskih kršćanskih zajednica koje će Božju ljubav svjedočiti svim ljudima."⁸⁸ Naviještanje Evanđelja nade, dakle, podrazumijeva da treba *promicati prijelaz* od vjere oslonjene na društvene običaje, makar je i ona vrijedna poštovanja, *koju resi razumijevanje i uvjerenost*. Kršćani su, dakle, pozvani gajiti vjeru koja im omogućuje kritički se suočiti s postojećom kulturom i oduprijeti se njezinim zavodanjima; djelotvorno utjecati na kulturna, gospodarska, socijalna i politička područja; pokazati da je zajedništvo među članovima Katoličke crkve i s drugim kršćanima jače od bilo koje etničke veze; s radošću u prenositi vjeru novim naraštajima; izgradivati kršćansku kulturu sposobnu evangelizirati širu kulturu u kojoj živimo.⁸⁹ ⁵¹. Osim što bi se trebale zalagati da služenje Riječi, slavljenje liturgije i djela milosrđa budu usmjereni izgradnji i podupiranju zrele osobne vjere, kršćanske zajednice trebale bi *predlagati kateheze* primjerene različitim duhovnim itinerarima vjernika različitih uzrasta i različitih životnih uvjeta te osigurati primjerene oblike duhovnog vodstva i ponovno otkrivanje vlastitog krštenja.⁹⁰ Osnovno polazište takvu nastojanju, dakako, bit će *Katekizam Katoličke Crkve*. Uviđajući i neprijeporno prvenstvo pastoralnog djelovanja, osobito treba njegovati *službu kateheze* i, bude li potrebno, dati joj novi zamah, kao sredstvu odgoja i razvoja vjere svake osobe, tako da sjeme što ga je Duh Sveti posijao i krštenje prenijelo, raste i postigne zrelost. Uvijek polazeći od Božje Riječi, koja se čuva u Svetom pismu, propovijeda u bogoslužju i tumači i Predajom Crkve, organska i sustavna kateheza bez sumnje je bitno i primarno sredstvo za oblikovanje kršćanina do zrele vjere.⁹¹ ⁵². Također valja u istom kontekstu istaknuti *važnu zadaću teologije*. Naime, postoji unutarnja i nerazdruživa povezanost između evangelizacije i teološkog promišljanja, jer teologija, kao znanost s vlastitim statusom i

vlastitom metodologijom, živi od vjere Crkve i u službi je njezina poslanja. ⁹² Teologija se rađala iz vjere i pozvana je da ju tumači i, čuvajući i svoju neraskidivu vezu s kršćanskom zajednicom u svim njezinim oblicima; u službi duhovnog rasta sviju vjernika, ⁹³ ona ih uvodi u duboko razumijevanje Kristove poruke. U vršenju poslanja naviještanja Evanđelja nade, Crkva u Europi sa zahvalnošću u cijeni *zvanje teologa*, a njihov rad vrjednuje i podupire. ⁹⁴ Njima s poštovanjem i ljubavlju upravljam poziv da ustraju u svome služenju, uvijek povezujući i znanstveno istraživanje s molitvom, stupajuć i u pažljiv dijalog sa suvremenom kulturom, vjerno prijanjajući i uz Učiteljstvo i s njime suradujući i u duhu zajedništva u istini i ljubavi, "udišući" *sensus fidei* Božjeg naroda i hraneći ga svojim prinosima. **II. Svjedoiti u zajedništvu i dijalogu U zajedništvu partikularnih crkava**⁵³. Snaga naviještanja Evanđelja nade bit će djelotvornija bude li povezana sa svjedočenstvom dubokog jedinstva i zajedništva u Crkvi. Pojedine partikularne crkve ne mogu se same uhvatiti u koštac s izazovima s kojima se suočavaju. Potrebna je istinska *suradnja sviju partikularnih crkava Kontinenta, da ona bude izraz njihova bitnog zajedništva*; suradnje koju traži i nova europska stvarnost. ⁹⁵ U taj kontekst valja smjestiti doprinos kontinentalnih crkvenih tijela, počevši od *Vijeća europskih biskupskih konferencija*. Ono je djelotvorno sredstvo za zajedničko traženje prikladnih putova evangelizacije. ⁹⁶ "Razmjenom darova" raznih partikularnih crkava, iskustva i promišljanja Zapadne i Istočne, Sjeverne i Južne Europe postaju zajednička, a onda i pastoralni pristupi; stoga je razmjena sve više znakovit izraz kolegijalnog osjećaja među biskupima Kontinenta, da bi zajednički, smjelo i vjerno naviještali ime Isusa Krista, jedinog izvora nade za sve u Europi. **Zajedno sa svim kršćanima** ⁵⁴. Istodobno se pojavljuje neodgodiva obveza bratske i iskrene *ekumenske suradnje*.

Uspjeh evangelizacije usko je povezan sa svjedočenjem zajedništva što ga mogu pružiti svi Kristovi učenici: "Svi su kršćani dužni vršiti ovo poslanje na temelju svoga poziva. Zadaća evangelizacije podrazumijeva hod jednih prema drugima i zajednički hod sviju kao kršćana, hod koji se mora pokrenuti iznutra; evangelizacija i jedinstvo, evangelizacija i ekumenizam međusobno su neraskidivo povezani."⁹⁷ Stoga opet ponavljam riječi Pavla VI. upravljene ekumenskom patrijarhu Atenagori Prvom: "Neka nas Duh Sveti vodi putem pomirenja da jedinstvo naših crkava postane sve svjetlijim znakom nade i utjehe za cijelo čovječanstvo."⁹⁸

*U dijalogu s drugim religijama*⁵⁵. Kao u zadaću i "nove evangelizacije", i kad je riječ o naviještanju Evanđelja nade, potrebno je uspostaviti produbljen i razborit *međureligijski dijalog*, osobito sa židovstvom i islamom. "Shvaćen kao put i sredstvo upoznavanja te uzajamna obogaćivanja, nije u suprotnosti s misijom *ad gentes*, dapač e, s njom je posebno povezan i jedan je od njezinih oblika." ⁹⁹ U tom se dijalogu pak ne smije dopustiti da ga zahvati "duh mlitavosti, vrlo raširen indiferentizam, pa i među kršćanima, često s korijenima u teološkim gledištima koja su neispravna, prožet vjerskim relativizmom koji je sklon reći da 'jedna vjera vrijedi koliko i druga'". ¹⁰⁰ ⁵⁶. Uz to, treba postati živo *svjestanodnosa koji Crkvu povezuje sa židovskim narodom* i posebne uloge Izraela u povijesti spasenja. Kao što je već zapaženo na Prvoj posebnoj skupštini Biskupske sinode za Europu i kao što je istaknuto na posljednjoj Sinodi, treba cijeliti zajedničke korijene koji kršćanstvo povezuju sa židovskim narodom, kojemu je Bog ponudio neopoziv savez (usp. *Rim* 11, 29), ¹⁰¹ koji je konačno puninu postigao u Kristu. Neophodno je, dakle, poticati dijalog sa židovstvom, znajući i da ono ima temeljnu važnost za kršćansku samosvijest i za nadvladavanje podjela među crkvama, te tako djelovati da u uzajamnim odnosima procvjeta novo proljeće. To podrazumijeva da se svaka kršćanska zajednica, koliko joj okolnosti dopuštaju, mora založiti u dijalogu i suradnji s vjernicima židovske vjere. To zauzimanje među ostalim uključuje "priznanje eventualnog udjela sinova Crkve u stvaranju i širenju antisemitskog stava u povijesti i traženje oprostjenja za to od Boga, te na svaki način poticanje susreta pomirenja i prijateljstva sa sinovima Izraelovim". ¹⁰² U tom se kontekstu također treba sjetiti i ne malobrojnih kršćana koji su, i po cijenu vlastitog života, pomagali ovu svoju "stariju braću" i spašavali je, osobito u razdobljima njihova progona. ⁵⁷. Također treba napredovati u

upoznavanju drugih religija, kako bi se mogao uspostaviti bratski razgovor s osobama koje im pripadaju, a žive u današnjoj Europi. Posebice je važan *ispravan odnos s islamom*. Kao što su posljednjih godina europski biskupi višekratno uvidjeli, taj se dijalog "mora voditi razborito, s jasnim idejama o njegovim mogućnostima i njegovim granicama i s pouzdanjem u Božji spasiteljski plan što se tiče svih njegovih sinova".¹⁰³ Izmeđ u ostalog, treba biti svjestan velikog jaza između u europske kulture s dubokim kršćanskim korijenima i islamske misli.¹⁰⁴ S tim u svezi, potrebna je odgovarajuća priprema kršćana koji svakodnevno žive u dodiru s muslimanima, kako bi islam objektivno upoznali i prema njemu se znali odnositi; ta se priprema osobito odnosi na svećenike pripravnike, svećenike i sve pastoralne djelatnike. S druge je strane razumljivo da, dok od europskih ustanova traži da u Europi promiču religijsku slobodu, Crkva mora zahtijevati da se recipročno jamčenje religijske slobode poštuje i u zemljama različite religijske tradicije u kojima su kršćani u manjini.¹⁰⁵ U tom je kontekstu "razumljivo čuđenje i osjećaj razočaranja kršćana koji, primjerice u Europi, prihvaćaju vjernike drugih religija omogućujući im vršenje njihova bogoslužja, a istodobno vide da se kršćansko bogoštovlje zabranjuje"¹⁰⁶ u zemljama gdje su ti vjernici u većini i jedino svoju religiju dopuštaju i promiču. Ljudsko biće ima pravo na vjersku slobodu i svi, u svim dijelovima svijeta, "moraju biti slobodni od pritiska bilo pojedinaca bilo društvenih skupina ili bilo koje ljudske vlasti".¹⁰⁷

III. Evangelizirati društveni

Život *Evangelizacija kulture i inkulturacija Evanjelja* 58. Naviještanje Isusa Krista mora zahvatiti i suvremenu europsku kulturu. *Evangelizacija kulture* mora pokazati da je i danas, u ovoj Europi, moguće u punini živjeti Evanđelje kao put koji životu daje smisao. U tu svrhu pastoralno djelovanje treba preuzeti zadaću u oblikovanja kršćanskog mentaliteta u svakodnevnom životu: u obitelji, u školi, u društvenom okruženju, u svijetu kulture, rada, ekonomije, u politici, u slobodnom vremenu, u zdravlju i u bolesti. Potrebna je smirena kritička procjena sadašnjega kulturnog stanja Europe, uz vrjednovanje nastalih trendova, činjenica i značajnijih pojava našeg vremena u svjetlu središnje uloge Krista i kršćanske antropologije. I danas, spominjućise kulturne plodnosti kršćanstva tijekom povijesti Europe, treba pokazati i teorijski i praktični evanđeoski prinos ljudskoj zbilji. Nadalje, imajući u vidu golemo značenje znanosti i tehnoloških postignuća u europskoj kulturi i društvu, Crkva je i u svojim ustanovama teorijskog proučavanja i u praktičnim pastoralnim inicijativama pozvana da bude konstruktivna u svom pristupu znanstvenim spoznajama i njihovoj primjeni, ukazujućina nedostatnost i neprimjerenost poimanja nadahnutog scientizmom, koji samo eksperimentalnim spoznajama priznaje vrijednost, te pružajući etičke kriterije što ih čovjek posjeduje upisane u svojoj vlastitoj naravi.¹⁰⁸

59. Važan dio svakog programa evangelizacije jest *služenje katoličkih škola*. Trebaće ishoditi priznanje stvarne slobode obrazovanja i pravnu jednakost između državnih i nedržavnih škola. Katoličke su škole katkad jedino sredstvo za predstavljanje kršćanske tradicije onima koji su od nje daleko. Potičem vjernike angažirane na *području obrazovanja* da ustraju u svome poslanju noseći svjetlo Krista Spasitelja u svom specifičnom obrazovnom, znanstvenom i akademskom djelovanju.¹⁰⁹ Osobito priznanje zaslužuje prinos kršćana koji vode istraživanja i poučavaju na *sveučilištima*: svojim "služenjem misli" oni mladim naraštajima prenose vrjednote kulturne baštine obogaćivane dvotisućljetnim humanističkim i kršćanskim iskustvom. Svjestan važnosti akademskih ustanova, također tražim da se u raznim partikularnim Crkvama promiče primjerena *pastoralna skrb za sveučilišnu zajednicu* i na taj način potiče ono što odgovara postojećim kulturnim potrebama.¹¹⁰

60. Ne može se zaboraviti ni pozitivan prinos vrjednovanja *kulturnog blaga* Crkve. Ono, zapravo, može biti značajnimbenik u ponovnom razbudivanju humanizma kršćanskog nadahnuća. Uz primjereno čuvanje i razboritu upotrebu tog blaga, ono kao živo svjedočanstvo vjere ispovijedane tijekom stoljećâ može biti vrijedno sredstvo za novu evangelizaciju i katehezu, te poticaj za ponovno otkrivanje smisla otajstva. Istodobno treba promicati *nove umjetničke izričaje vjere* trajnim dijalogom s umjetnicima.¹¹¹ Crkvi je, naime, potrebna umjetnost - književnost, glazba, slikarstvo, kiparstvo i arhitektura - jer "ona treba, zapravo, u činiti shvatljivim, štoviše – koliko je to moguće – očaravajućim svijet duha, nevidljivoga Boga"¹¹² i

jer je umjetnička ljepota, kao nekakva jeka Božjeg Duha, simbol otajstva, poziv na traganje za licem Boga, koji je postao vidljiv u Isusu iz Nazareta. *Obrazovanje mladeži u vjeri*⁶¹. Potičem Crkvu u Europi da posveti već u pomnju obrazovanju mladeži u vjeri. Upravljajući i pogled prema budućnosti, ne možemo a da ih se ne sjetimo: moramo stupiti u dodir s umovima, srcima i karakterima mladih, da bismo im pružili temeljito ljudsko i kršćansko obrazovanje. U svakoj prigodi kad se okupi već i broj mladih, nije teško kod njih uočiti veliku raznolikost stavova i ponašanja. Zapaža se njihova želja za zajedništvom i izlaskom iz izolacije te želi različitog intenziteta za apsolutnim; u njima se razabire skrovita vjera koja traži pročišćenje i spremnost da nasljeđuje Gospodina; uočava se odlučnost da se nastavi započeti put i potreba da svoju vjeru s drugima dijele. ⁶². U tu svrhu treba obnoviti *pastoral mladih*, organiziran po dobnim skupinama i osjetljiv na raznolikost stanja djece, adolescenata i mladih. Osim toga, tom pastoralu također treba osigurati već u organsku povezanost i strpljivo slušati pitanja mladih, da bi ih se uočilo nositeljima evangelizacije i izgradnje društva. U tom procesu treba promicati prigode za susrete mladih, tako da se stvori ozračje uzajamnog slušanja i molitve. Ne treba se bojati biti prema njima zahtjevan u onome što se tiče njihova duhovnog rasta. Treba im pokazati put svetosti i poticati ih na zahtjevne odluke u njihovu slijedeću Isusa, pri čemu su osnaženi intenzivnim sakramentalnim životom. Tako će moći odoljeti zavodnjima kulture koja im često nudi samo prolazne ili čak Evanđelju protivne vrijednosti, pa će i sami postati sposobnima pokazivati kršćanski mentalitet u svim područjima života, uključujući i razonodu i zabavu. ¹¹³ Još su mi pred očima *radosna lica tolikih mladih*, istinske nade Crkve i svijeta, rječiti znak Duha koji neumorno pobuđuje nove energije. Susretao sam ih i na svojim hodočastićima u različite zemlje kao i za nezaboravnih svjetskih dana mladeži. ¹¹⁴ **Pozornost prema sredstvima društvenog priopćivanja** ⁶³. S obzirom na važnost sredstava društvenog priopćivanja, Crkva u Europi mora *poklanjati osobitu pozornost raznolikom svijetu obavijesnih sredstava*. To me u ostalim podrazumijeva primjerenu izobrazbu kršćana koji rade na području komunikacija kao i korisnika tih sredstava, u svrhu boljeg ovladavanja novim izražajima. Posebno valja voditi računa o tome da se odaberu osobe primjereno osposobljene za prenošenje poruke putem medija. Veoma će korisna biti i razmjena informacija i strategija među crkvama o različitim vidovima i inicijativama glede tih komunikacija. Ne će se smjeti zanemariti ni osnivanje lokalnih priopćajnih sredstava, pa i na župskoj razini. Istodobno se valja uključivati u procese društvenog priopćivanja, da bi ga se dovelo do većeg poštivanja istine obavijesti i dostojanstva ljudske osobe. U tu svrhu pozivam katolike da sudjeluju u izradi obvezujućeg kodeksa za one koji rade na području društvenog priopćivanja, vođeni kriterijima koje su u posljednje vrijeme naznačila mjerodavna tijela Svete Stolice ¹¹⁵ i koje su biskupi na Sinodi ovako naveli: "Poštivanje dostojanstva ljudske osobe, njezinih prava, uključujući i pravo na *privatnost*; služenje istini, pravednosti te ljudskim, kulturnim i duhovnim vrijednostima; poštivanje različitih kultura i sprječavanje njihova iščezavanje u većinskoj masi, te skrb za manjinske skupine i za one najslabije; traženje općeg dobra iznad pojedinačnih interesa ili prevlasti samo ekonomskih kriterija." ¹¹⁶ *Misijsko djelovanje "ad gentes" (prema nevjernicima)*⁶⁴. Naviještanje Isusa Krista i njegova Evanđelja koje bi se ograničilo samo na europski kontekst odavalo bi simptome zabrinjavajućeg nedostatka nade. Djelo evangelizacije nadahnuto je istinskom kršćanskom nadom kad se otvara univerzalnim obzorima koji dovode do darežljivog davanja svima onoga što smo sami primili kao dar. Na taj način *misionarsko djelovanje ad gentes* postaje *izraz Crkve oblikovane Evanđeljem nade*, koja se trajno obnavlja i pomlađuje. Crkva u Europi je tijekom stoljeća gajila tu samosvijest: nebrojene čete misionara i misionarka, idući i ususret drugim narodima i drugim civilizacijama, naviještale su Evanđelje Isusa Krista narodima čitavog svijeta. Isti misionarski žar mora nadahnjivati današnju Crkvu u Europi. Smanjenje broja svećenika i osoba posvećenog života u nekim zemljama nijednu partikularnu Crkvu ne smije spriječiti da potrebe sveopće Crkve u čine svojim vlastitim potrebama. Svaka će partikularna Crkva naći način promicanja priprave za misijsko djelovanje *ad gentes* i tako velikodušno odgovoriti žarkoj molbi mnogog puka i mnogih naroda željnih da upoznaju Evanđelje. Crkve drugih

kontinenta, posebice Azije i Afrike, još uvijek gledaju na crkve u Europi i o čekuju da one nastave sa svojim misionarskim pozivom. Kršćani u Europi ne mogu iznevjeriti svoju povijest. ¹¹⁷ **Evangelje: knjiga za današnju i sutrašnju Europu 65.** Kad sam na početku Velikog jubileja 2000. prošao kroz Sveta vrata, pred Crkvom i svijetom uzdignuo sam knjigu Evanđelja. Ta gesta, koju su učinili i svi biskupi u raznim katedralama diljem svijeta, označava zadaću u koja danas i uvijek stoji pred Crkvom našeg Kontinenta. *Crkvo u Europi, uđi u novo tisućljeće s Knjigom Evanđelja!* Neka svaki vjernik prihvati koncilski poticaj da "izučiti i 'najuzvišenije znanje' (Fil 3,8) učitalim čitanjem božanskih Pisama. Jer 'ne poznavati Pisma, to je ne poznavati Krista'". ¹¹⁸ Neka sveta Biblija i dalje bude blago i za Crkvu i za svakog kršćanina: pomnijim proučavanjem Riječi i nalaziti ćemo hranu i snagu za svakodnevno vršenje svoga poslanja. Uzmimo u ruke ovu Knjigu! *Prihvatimo je* od Gospodina koji nam je neprestance pruža po svojoj Crkvi (usp. Otk 10,8). *Progutajmo je* (usp. Otk 10,9), da postane život našeg života. *Kušajmo njezin okus* do kraja: donijeti će nam muke, ali i darovati radost jer je slatka poput meda (usp. Otk 10,9–10). *Bit ćemo ispunjeni nadom i sposobni je donositi* svakom čovjeku i ženi koje na svom putu susretnemo. **ČETVRTO POGHLAVLJESLAVITI EVANĐELJE NADE** *Onome koji sjedi na prijestolju i Jaganjcu blagoslov i čast, i slava i vlast u vijekove vijekova!"* (Otk 5,13) *Zajednica molitve*⁶⁶. *Evanđelje nade*, navještaj istine koja oslobađaju (usp. Iv 8,32), *treba slaviti*. Pred Jaganjcem iz Knjige Otkrivenja započeta je svečana liturgija hvale i klanjanja: "Onome koji sjedi na prijestolju i Jaganjcu blagoslov i čast, i slava i vlast u vijekove vijekova" (Otk 5,13). To vidjenje, koje objavljuje i Boga i smisao povijesti, događaja se "u dan Gospodnji" (Otk 1,10), dan uskrsnuća a što ga iznova proživljava nedjeljna zajednica. Crkva koja prima ovu objavu *zajednica je koja moli*. Moleći i, *sluša* svoga Gospodina i ono što joj Duh govori: ona se klanja, slavi i zahvaljuje te na koncu zaziva Gospodinov dolazak, "Dođi, Gospodine Isuse!" (Otk 22,16–20), potvrđujući i tako da samo od njega očekuje spasenje. *Od tebe, Crkvo Božja koja živiš u Europi, traži se da budeš zajednica koja moli, slaveći i svoga Gospodina sakramentima, bogoslužjem i čestitim životom*. U molitvi ćemo otkriti Gospodinovu životvornu prisutnost. U njemu ukorjenjujući i svekoliko svoje djelovanje, molimo i ćemo pozvati Europljane da se susretnu s njim, pravom nadom, koja jedina zna potpuno ispuniti žudnju za Bogom, skrivenu u različitim oblicima religioznosti koji bujaju u suvremenoj Europi. **I. Ponovno otkriće liturgije Religiozni smisao u današnjoj Europi**⁶⁷. Unatoč raskršćenju golemih prostora europskoga kontinenta, postoje *znakovi* koji pridonose ocrtavanju lica *Crkve koja, vjerujući navještaja, slavi i služi svome Gospodinu*. Doista, ne manjka primjera istinskih kršćana koji žive trenutke kontemplativne tišine, vjerno sudjeluju u duhovnim inicijativama, žive Evanđelje u svom svagdanjem iskustvu i svjedoče ga u različitim područjima svojega angažmana. Osim toga, vidljivi su primjeri "pučke svetosti", koji pokazuju kako i u sadašnjoj Europi nije nemoguće živjeti Evanđelje na osobnoj razini i u pravom zajedništvu. ⁶⁸ Pored mnogih primjera istinske vjere u Europi postoji *ineodređena, a katkad i nastrana religioznost*. Njezini su znakovi često općeniti i površni, ili čak proturječni kod istih osoba koje ih iskazuju. Vidljive su pojave bijega u spiritualizam, pojave religijskoga i ezoteričnog sinkretizma, traženja izvanrednih događaja pod svaku cijenu, sve do nastranih odluka, kao što je pribjegavanje opasnim sektama ili pseudoreligioznim iskustvima. Raširenu želju za duhovnom hranom valja s razumijevanjem prihvatiti i pročitati. Čovjeku koji makar i nejasno primjećuje da ne može živjeti samo o kruhu, Crkva treba na uvjerljiv način svjedočiti Isusov odgovor napasniku: "Ne živi čovjek samo o kruhu nego o svakoj riječi i što izlazi iz Božjih usta" (Mt 4,4). *Crkva koja slavi*⁶⁹. U kontekstu današnjeg društva, često zatvorenog transcendenciji, zagušenog potrošačkog i navikama, lakom plijenu starim i novim idolopoklonstvima i istodobno žednom onoga što nadilazi ono neposredno, *zadaća Crkve u Europi* zahtjevna je i ujedno uzvišena. Ona se sastoji u ponovnom otkrivanju smisla "otajstva"; u obnavljanju liturgijskih slavlja da budu riječi itij znak prisutnosti Krista Gospodina; u pronalaženju više tišine za molitvu i razmatranje; u povratku sakramentima, poglavito Euharistiji i pokori, kao izvorima slobode i nove nade. Poradi toga, tebi, *Crkvo koja živiš u Europi*, upravljam ovaj poziv: *budi Crkva koja moli*,

slavi Boga, priznaje njegovo apsolutno prvenstvo, veliča ga radosnom vjerom. *Iznova otkrij smisao otajstva*: živi ga u poniznoj zahvalnosti; svjedoči ga uvjerenom i zaraznom radošću. *Slavi Kristovo spasenje*: prihvati ga kao dar koji te pretvara u njegov sakrament, svoj život u čini istinskim duhovnim, Bogu ugodnim bogoštovljem (usp. Rim 12,1). *Smisao otajstva*⁷⁰. Neki pokazatelji govore o slabljenju smisla za otajstvo u samim liturgijskim slavljinama, koja bi u nj morala uvoditi. Stoga *jeprijeko potrebno da se u Crkvi ponovno oživi autentičan liturgijski smisao*. Liturgija je, kao što podsjetiše sinodalni oci, ¹¹⁹ sredstvo posvećivanja; ona je slavljenje vjere Crkve; ona je sredstvo prenošenja vjere. Sa Svetim pismom u činem crkvenih otaca ona je živo vrelo istinske i postojeće duhovnosti. Kao što krasno ističe i predaja časnih istočnih crkava, u liturgiji vjernici stupaju u zajedništvo s Presvetim Trojstvom, doživljavajući i svoje dioništvo u božanskoj naravi kao dar i milost. Tako liturgija postaje predokus konačnog blaženstva i dioništvo u nebeskoj slavi. ⁷¹. U liturgijskim slavljinama valja *iznova u središte staviti Isusa*, da nas on prosvijetli i vodi. Tu možemo naći i jedan od najsnažnijih odgovora što ga naše zajednice trebaju dati neodređenoj i nepostojanoj religioznosti. Svrha crkvenog bogoštovlja nije udovoljavanje čovjekovim željama ili smirivanje njegovih strahova, nego slušanje i prihvaćanje živog Isusa, koji časti i slavi Oca, kako bi zajedno s njim Crkva slavila i častila Oca. Crkvena slavlja navješćuju da naša nada dolazi od Boga po Isusu, našem Gospodinu. To podrazumijeva *življenje liturgije kao djela Trojstva*. Otac je taj koji po nama djeluje u slavjenim otajstvima; on nam govori, oprašta nam, sluša nas, dariva nam svoga Duha; njemu se obraćamo, njega slušamo, slavimo i zazivamo. Isus je taj koji nas posvećuje čineći nas dionicima svoga otajstva. Duh Sveti je taj koji svojom milošću djeluje i od nas čini Tijelo Kristovo, Crkvu. Liturgiju treba živjeti *kaonavještaj i predokus buduće slave*, konačni cilj naše nade. Doista, kao što Sabor u čini, "zemaljskom liturgijom sudjelujemo predokusom u onoj nebeskoj liturgiji koja se slavi u svetom gradu Jeruzalemu, kamo kao putnici težimo [...] dok se ne pojavi Krist, naš život, i mi zajedno s njime budemo u slavi". ¹²⁰ *Liturgijska izobrazba*⁷². Premda je nakon Drugoga vatikanskog sabora u činjen stvaran napredak u življenju autentičnog smisla liturgije, još je mnogo toga ostalo što treba učiniti. Potrebni su trajno obnavljanje i stalna izobrazba svijui: zaređanih službenika, zavjetovanih osoba i vjernika laika. Prava *obnova*, daleko od toga da se posegne za proizvoljnim činima, sastoji se u sve boljem razvijanju svijesti o smislu otajstva, tako da liturgijske čine pretvori u zajedništvo s velikim i presvetim otajstvom Trojstva. Slaveći i svete čine kao odnos s Bogom i prihvaćanje njegovih darova, što je izraz autentičnoga duhovnog života, Crkva u Europi bit će uistinu sposobna svoju nadu hraniti i davati je onima koji su je izgubili. ⁷³. U tu svrhu potreban je golem *napor izobrazbe*. Usmjerena osposobljavanju za razumijevanje pravog smisla crkvenih liturgijskih slavlja, osim primjerene pouke o obredima, ona traži istinsku duhovnost i odgajanje da ih se živi u punini. ¹²¹ Valja, dakle, ponajviše promicati pravu "liturgijsku mistagogiju", uz *djelatno sudjelovanje svijui vjernika*, svakoga prema njemu vlastitoj ulozi, u svetim činima, poglavito u Euharistiji. **II. Slavljenje sakramenata**⁷⁴. Istaknuto mjesto treba dati *slavljenju sakramenata*, kao čina Krista i Crkve, određanih za iskazivanje štovanja Bogu, za posvećenje ljudi i za izgradnju crkvene zajednice. Svjesni da po Duhu Svetome u njima djeluje sam Krist, sakramente treba slaviti s najvećom pomnjošću i u primjerenim uvjetima. Neka partikularnim crkvama u Europi na srcu bude jačanje pastoralna sakramenata, tako da se razumije njihova dublja zbilja. Sinodalni su oci istaknuli tu potrebu da bi se odgovorilo na dvije pogibli: s jedne strane, u nekim se crkvenim područjima čini se izgubio smisao sakramenata pa može doći i do obezvrjeđivanja slavjenih otajstava; s druge strane, slijedeći običaje i tradiciju, mnogi kršćenici nastavljaju pristupati sakramentima u važnim trenucima svojega života, a da ipak ne žive u skladu s naučavanjem Crkve. ¹²² *Euharistija*⁷⁵. *Euharistija*, najveći i Kristov dar Crkvi, uprisutnjuje otajstvo Kristove žrtve za naše spasenje: "Presveta Euharistija, naime, sadrži svekoliko duhovno dobro Crkve, to jest samoga Krista, naš Vazam i živi Kruh". ¹²³ Iz nje, "izvora i vrhunca čitavoga kršćanskog života", ¹²⁴ Crkva na svom hodočašću kroz povijest crpi okrjepu, nalazeći i u njoj vrelo svake nade. Euharistija, doista, "daje poticaj našem povijesnom hodu, polažući sjeme žive nade u svakodnevicu svačije posvećenosti vlastitim obvezama". ¹²⁵

Svi smo pozvani *ispovijedati vjeru u Euharistiju*, "zalog buduće slave", sigurni da zajedništvo s Kristom što ga sada živimo kao putnici u smrtnom životu, anticipira uzvišeni susret s njim onog dana kad "ćemo mu biti slični, jer ćemo ga vidjeti onakva kakav jest" (1 Iv 3,2). Euharistija je "okus vječnosti u vremenu", Božja prisutnost i zajedništvo s njim; spomen Kristove Pashe, po svojoj je naravi donositeljica milosti u ljudsku povijest. Ona nas otvara Božjoj budućnosti; kao zajedništvo s Kristom, s njegovim tijelom i krvlju, ona je udioništvo u vječnom Božjem životu. ¹²⁶ *Pomirenje* 76. Uz Euharistiju, i sakrament *pomirenja* mora vršiti *temeljnu ulogu u oživljavanju nade*: "Osobno iskustvo Božjeg oproštenja za svakog je od nas, doista, bitan temelj svake nade za našu budućnost." ¹²⁷ Jedan od korijena beznađa koje danas zahvaća mnoge nalazi se u njihovoj nesposobnosti da se prepoznaju kao grješnici i dopuste da im se oprost, nesposobnosti koja često proizlazi iz osamljenosti onih koji, živeći kao da Boga nema, nemaju od koga tražiti oproštenje. Oni, pak, koji se priznaju grješnicima i pouzdaju se u milosrdje nebeskog Oca, doživljavaju radost pravog oslobođenja i mogu nastaviti živjeti bez zatvaranja u vlastitu bijedu. ¹²⁸ Tako dobivaju milost novog početka i iznova nalaze razlog za nadu. Stoga je potrebno da se u Crkvi u Europi sakrament pomirenja ponovno oživi. Ipak, još jednom treba istaknuti da je forma sakramenta osobna ispovijed grijeha popraćena pojedinačnim odrješenjem. Taj susret između u pokornika i svećenika treba promicati u svakom obliku koji je predviđen *obredom sakramenta*. U suočenoj s rasprostranjenim gubitkom osjećaja za grijeh i širenjem mentaliteta obilježena relativizmom i subjektivizmom na ćudorednom području, u svakoj crkvenoj zajednici valja osigurati ozbiljan odgoj savjesti. ¹²⁹ Sinodalni su oci inzistirali na priznavanju stvarnosti osobnoga grijeha i nužnosti osobnog oproštenja od Boga po služenju svećenika. Zajednička odrješenja nisu alternativni način podjeljivanja sakramenta pomirenja. ¹³⁰ 77. Obraćam se *svećenicima*, potičući ih da budu velikodušno spremni slušati ispovijedi i da sami daju primjer redovitim pristupanjem sakramentu pokore. Preporučujem im da stalno vode računa o vlastitoj upućenosti na području moralne teologije, tako da se mjerodavno mogu nositi s problemima koji se u posljednje vrijeme pojavljuju na polju osobnoga i društvenog ćudoreda. Osim toga, posebnu pozornost neka posvećuju konkretnim uvjetima života u kojima se nalaze vjernici i neka ih strpljivo vode upoznavanju zahtjeva kršćanskoga moralnog zakona, pomažući im živjeti sakrament kao radostan susret s milosrdjem nebeskog Oca. ¹³¹ *Molitva i život* 78. Uz euharistijsko slavlje valja promicati i druge oblike *zajedničke molitve* ¹³² te pomoći ljudima da otkriju povezanost između u njih i liturgijske molitve. Vjerni predaji Latinske crkve, posebice neka se promiču razni oblici *euharistijskog bogoštovlja izvan Mise*: osobno klanjanje, izlaganje Presvetog sakramenta i procesije, u kojima valja vidjeti izraz vjere u Gospodinovu trajnu stvarnu prisutnost u Oltarskome sakramentu. ¹³³ I u osobnom kao i zajedničkom slavljenju *liturgije časova*, koju je Drugi vatikanski sabor preporučio kao iznimno vrijednu i za vjernike laike, ¹³⁴ treba se potruditi da se vidi ta povezanost s euharistijskim otajstvom. Obitelji valja poticati da neko vrijeme posvete zajedničkoj molitvi, tako da savbraćni i obiteljski život provode u svjetlu Evanđelja. Na taj način, polazeći od obitelji i slušajući Riječ Božju, postupno će se oblikovati ona *kućna liturgija* koja će obilježavati sve momente u obiteljskom životu. ¹³⁵ Svaki oblik zajedničke molitve pretpostavlja osobnu molitvu. Između osobe i Boga rađaje se istinski razgovor, koji se izražava hvalom, zahvaljivanjem, prošnjom upravljenom Ocu po Isusu Kristu i u Duhu Svetome. Osobna molitva, koja je kao disanje kršćanina, nikad se ne smije zanemariti. Vjernicima također valja pomoći i otkriti povezanost između osobne i liturgijske molitve. ⁷⁹ Posebnu pozornost treba obratiti i *premapučkoj pobožnosti*. ¹³⁶ Veoma raširena u različitim krajevima Europe preko bratovština, hodočaća i procesija u brojnim svetištima, ona obogaćuje tijek liturgijske godine i nadahnjuje obiteljske i društvene tradicije i običaje. Sve te oblike pobožnosti treba brižno vrjednovati pastoralnim naporima promicanja i obnove, koji će im pomoći i razvijati ono što je istinski izraz mudrosti Božjeg naroda. Primjer takve pobožnosti svakako je Sveta krunica. Ove godine, posvećene krunici, još jednom srdačno preporučujem njezino moljenje, jer "Ružarij", kad se otkrije njegov puni smisao, vodi u samu srž kršćanskog života i pruža jednostavnu, ali plodonosnu duhovnu i odgojnu prigodu za osobno razmatranje,

izgradnju Božjeg naroda i novu evangelizaciju. ¹³⁷ Glede pu č ke pobožnosti, valja trajno bdjeti nad sumnjivim oblicima nekih njezinih o č itovanja i č uvati je od utjecaja svjetovnosti, od nesmotrene komercijalizacije ili č ak od opasnosti praznovjerja, kako bi ju se o č uvalo u zrelim i autenti č nim oblicima. To zahtijeva pedagoški rad koji č e tuma č iti kako pu č ku pobožnost valja uvijek živjeti u skladu s liturgijom Crkve i vezi sa sakramentima. ⁸⁰. Ne smije se zaboraviti da se " *duhovno, Bogu milo bogoslužje*" (usp. Rim 12,1) ostvaruje ponajprije u *svagdanjem životu*, življenom u ljubavi po slobodnom i darežljivom sebedarju, pa i u trenutcima prividne nemo ć i. Na taj na č in život se nadahnjuje nerazorivom nadom, jer se pouzdaje samo u sigurnost Božje mo ć i i Kristove pobjede: to je život ispunjen Božjom utjehom, kojom smo, sa svoje strane, pozvani tješiti one koje na svom putu susre ć emo (usp. 2 Kor 1,4). *Dan Gospodnji*⁸¹. *Dan Gospodnji* je uzorna i snažno poticajna prigoda za slavljenje Evan đ elja nade. Danas je krš ć anima sve teže i teže nedjelju živjeti kao dan susreta s Gospodinom. Nerijetko, ona je svedena na "kraj tjedna (weekend)", na obi č no vrijeme razonode. Zato je potreban pastoralni program osmišljen na obrazovnoj, duhovnoj i društvenoj razini, koji ć e ljudima pomo ć i da žive pravi smisao nedjelje. ⁸². Stoga ponavljam poziv da *seiznova oživi dublji smisao dana Gospodnjega*: ¹³⁸ neka bude posve ć en sudjelovanjem na Euharistiji i odmorom punim krš ć anske radosti i bratstva. Neka ga se slavi kao središte svega bogoštolva, neprekidni nagovještaj vje č nog života, koji krijepi nadu i ohrabruje nas na našem putovanju. Stoga se ne treba bojati dan Gospodnji *braniti od svakog nasrtaja i založiti se da ga se* u organiziranju rada *oèuva* , tako da bude dan za č ovjeka, na korist č itavom društvu. Doista, bude li nedjelja lišena svojega izvornog zna č enja i ne bude li u njoj primjerene mogu ć nosti za molitvu, odmor, zajedništvo i radost, moglo bi se dogoditi da " č ovjek ostane zatvoren tako uskim obzorom, koji mu više ne da da vidi 'nebo'. Tada, makar bio sve č ano odjeven, on je uistinu nesposoban za svetkovanje". ¹³⁹ A bez blagdanske dimenzije nada se ne bi imala kamo nastaniti.

PETO POGLAVLJESLUŽITI EVANELJU NADE "Znam tvoja djela: tvoju ljubav, i vjeru,

i služenje, i postojanost" (Otk 2,19)*Put ljubavi*⁸³. Rije č što je Duh upravlja crkvama sadrži *sud o njihovom životu*. On se odnosi na djela i ponašanje: "Z *nam tvoja djela*" uvod je koji se kao refren s neznatnim izmjenama pojavljuje u pismima upu ć enima sedmerim crkvama. Kad su djela pozitivna, ona su plod napora, postojanosti, podnošenja kušnja, nevolja, siromaštva, vjernosti u progonima, ljubavi, vjere, služenja. U tom smislu ta se pisma mogu č itati kao opisi crkava koje, osim što naviještaju i slave spasenje koje dolazi od Gospodina, one ga i konkretno "žive". Za služenje Evan đ elju nade, *i od Crkve koja živi u Europi traži se da slijedi put ljubavi*. To je put ljubavi koja evangelizira, raznovrsno zalaganje u služenju, spremnost za ustrajnu i neograni č enu velikodušnost. **I. Služenje ljubavi u zajedništvu i solidarnosti**⁸⁴. Primljena i darovana ljubav za svaku je osobu *izvorno iskustvo u kojem se rađa nada* . " Č ovjek ne može živjeti bez ljubavi. Sam po sebi on ostaje bi ć e neshvatljivo, život mu ostaje lišen smisla, ako mu se ne objavi ljubav, ako se ne susretne s ljubavlju, ako je ne iskusi i ne usvoji, ako u njoj živo ne sudjeluje." ¹⁴⁰ Izazov Crkve u Europi danas sastoji se, dakle, u pomaganju suvremenom č ovjeku da iskusi ljubav Boga Oca i Krista, u Duhu Svetom, po *svjedočenju ljubavi, koja u samoj sebi ima unutarnju snagu evangeliziranja* . U kona č nici, u tome se i sastoji "Evan đ elje", radosna vijest za svakog č ovjeka: Bog nas je prvi ljubio (usp. 1 Iv 4,10,19); Isus nas je ljubio do kraja (usp. Iv 13,1). Zahvaljuju ć i daru Duha, Božja se ljubav daje vjernicima, č ine ć ih dionicima svoje vlastite sposobnosti za ljubav: ona postaje mo ć na sila u srcu svakog u č enika i u cijeloj Crkvi (usp. 2 Kor 5,14). Upravo jer je Božji dar, ljubav č ovjeku postaje *zapovijed* (usp. Iv 13,34). Življenje u ljubavi, dakle, postaje *radosni navještaj* svakoj osobi i č ini vidljivom Božju ljubav koja nikoga ne napušta. U kona č nici, to zna č i izgubljenom č ovjeku dati valjane razloge da se nastavi nadati. ⁸⁵. Poziv je Crkve, kao "vjerodostojna, makar uvijek nesavršena, znaka življene ljubavi, ljude i žene dovesti do susreta s ljubavlju

Boga i Krista, koji dolazi da ih potraži".¹⁴¹ Crkva potvrđuje da je "znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda",¹⁴² kad osobe, obitelji i zajednice snažno žive Evanđelje ljubavi. Drugim riječima, naše su *crkvene zajednice* pozvane da budu prava *vježbališta zajedništva*. Po svojoj naravi, svjedočenje ljubavi mora se protegnuti preko granica crkvene zajednice i doprijeti do svake osobe, tako da *ljubav prema svim ljudima* postane *poticaj istinske solidarnosti u svim dijelovima društvenog života*. Kad Crkva služi ljubavi, ona istodobno razvija "kulturu solidarnosti", i tako pomaže oživljavanju univerzalnih vrijednosti ljudskog suživota. U tom vidu, *valjaponožno otkriti pravi smisao kršćanske dragovoljačke službe*. Rađajuć i se iz vjere i njome trajno hranjeno, to će služenje trebati povezivati stručnu spremu i istu ljubav, nukajuć one koji mu se predaju da "uzdignu osjećaje jednostavnog čovjekoljublja na visinu Kristove ljubavi; na ponovno zadobivanje, među mukama i umornosti, svakog dana svijesti dostojanstva svakog čovjeka; na otkrivanje potreba osoba započinjuci, kad je potrebno, nove putove tamo gdje je najhitnija potreba i gdje je najslabija pažnja i potpora".¹⁴³

II. Služitiovjeku u društvu Vratiti nadu

siromasima⁸⁶. Cijela je Crkva pozvana *siromasima dati novu nadu*. Prihvaćati ih i služiti im za nju znači prihvatiti Krista i njemu služiti (usp. Mt 25,40). *Ljubav u kojoj prvenstvo imaju siromasi*, nužna je dimenzija kršćanskog postojanja i služenja Evanđelju. Ljubiti ih i svjedočiti im da ih Bog osobito ljubi znači uvidjeti da osobe vrijede u sebi samima, neovisno o njihovu ekonomskom, kulturnom i društvenom položaju te im pomoći da što bolje iskoriste svoje mogućnosti.⁸⁷ Valja se, nadalje, *suočiti s pojavom nezaposlenosti*, koja je u mnogim europskim narodima teška socijalna nevolja. Tome se pridružuju i problemi vezani uz porast migracije ljudi. Crkva je dužna podsjećati da je rad dobro za koje se cjelokupno društvo mora osjećati odgovornim. Ponovno iznoseć i etičke kriterije koji moraju ravnati tržištem i gospodarstvom uz skrupulozno poštivanje središnjeg mjesta ljudske osobe, Crkva neće zanemariti traženje dijaloga s osobama uključenicima u politički život, sindikate i poduzetništvo.¹⁴⁴ On mora biti usmjeren izgradnji Europe shvaćene kao zajednica naroda i osoba, zajednica solidarna u nadi, nepodvrgnuta isključivo zakonima tržišta, nego odlučujući čovjekovo dostojanstvo i u društvenim i ekonomskim odnosima.⁸⁸ Primjerenu važnost treba iskazati *ipastoralu bolesnika*. Budući da je bolest stanje koje nameće bitna pitanja o smislu života, "u društvu blagostanja i uspješnosti, u kulturi obilježenoj idolatrijom tijela, odbacivanjem patnje i boli te mitom vječne mladosti",¹⁴⁵ skrb za bolesne treba shvatiti kao jedan od prioriteta. U tu svrhu potrebno je, s jedne strane, osigurati odgovarajuć i pastoral na raznim mjestima trpljenja, primjerice službu bolničkih kapelana, članova dragovoljačkih udruga, crkvenih sanitetskih ustanova, i, s druge strane, potporu obiteljima bolesnikâ. Osim toga, prikladnim pastoralnim sredstvima treba biti na raspolaganju i liječnicima kao i pomoćnom osoblju, kako bi im se pomoglo u njihovu zahtjevnom zvanju služenja bolesnicima. Doista, svojim radom zdravstveni djelatnici svakodnevno iskazuju plemenito služenje životu. Oni su pozvani pacijentima pružati i onu posebnu duhovnu potporu koja uključuje i toplinu pravoga ljudskog susreta.⁸⁹ Naposljetku, ne može se zaboraviti ponekad *neprilična upotreba zemaljskih dobara*. Naime, podbacivši u svom poslanju da mudro i s ljubavlju obrađuje i čuva zemlju (usp. Post 2,15), čovjek je u mnogim krajevima uništio šume i ravni, zagadio vode i zrak, poremetio hidrogeološke i atmosfereke sustave te opustošio golema područja. I u ovom slučaju, služiti Evanđelju nade znači na nov se način založiti za *ispravnu upotrebu zemaljskih dobara*,¹⁴⁶ potičući onu skrb koja, osim očuvanja prirodnih staništa, brani i kvalitetu života pojedinca i tako budućim naraštajima pripravlja okruženje sukladnije Stvoriteljevu naumu. *Istina o braku i obitelji*⁹⁰. Crkva u Europi mora u svakoj prigodi vjerno propovijedati *istinu o braku i obitelji*.¹⁴⁷ Ona to u sebi osjećajući kao goruću potrebu jer zna da je ta zadaća integralni dio poslanja evangelizacije, koje joj je povjerio njezin Zaručnik i Gospodin, i danas se ona nameće izvanrednom jačinom. Naime, mnogi kulturni, društveni i politički imbenici sudjeluju u izazivanju sveočitije krize obitelji. U različitim mjeri oni iskrivljuju istinu o dostojanstvu ljudske osobe i, čestoga krivo predstavljajući, u pitanje dovode sam pojam braka. Vrijednost nerazrješivosti ženidbenog veza sve se više osporava; traže se oblici zakonskog priznanja zajedničkog života *de facto*,

uz njihovo izjednačavanje sa zakonitom ženidbom; ima i zahtjeva da se prihvate oblici života parova gdje spolna različitost nije bitna. U takvoj situaciji, Crkva je pozvana *obnovljenom snagom svjedočiti ono što Evanđelje veli o braku i obitelji*, kako bi se shvatilo njihovo značenje i vrijednost u Božjem spasenjskom naumu. Osobito je potrebno ponovno istaknuti kako su te stvarnosti plod Božje volje. Valja ponovno otkriti istinu o obitelji kao intimnom zajedništvu života i ljubavi, ¹⁴⁸ otvorenom radnjom novih osoba; također i njezino dostojanstvo kao "kućne Crkve" te njezino sudjelovanje u poslanju Crkve i u životu društva. ⁹¹. Prema sinodalnim ocima, treba uvidjeti da su tolike obitelji u svakodnevnom življenju u ljubavi vidljivi svjedoci Isusove nazočnosti, koji ih prati i podupire darom svoga Duha. Kako bi se potpomogao njihov hod, treba produbiti teologiju i duhovnost braka i obitelji; nepokolebljivo i cjelovito propovijedati i djelotvornim primjerima pokazivati istinu i ljepotu obitelji utemeljene na braku, shvaćene kao vrsta života otvoreno zajedništvo muškarca i žene; u svakoj crkvenoj zajednici promicati odgovarajuće i sustavan obiteljski pastoral. Istodobno, Crkva treba majčinom brigom pružati pomoć onima koji se nalaze u teškom položaju, primjerice samohranim majkama, rastavljenim osobama, napuštenoj djeci. U svakom slučaju treba poticati, pratiti i podupirati obitelji, i pojedinačno i u drugima, koje nastoje izvršiti njima vlastitu ulogu u Crkvi i u društvu, te se založiti da pojedine države i sama Europska Unija promiču autentičnu i primjerenu obiteljsku politiku. ¹⁴⁹ ⁹². Posebnu brigu treba posvetiti *odgajanju mladeži i zaručnika za ljubav*, prikladnim programima pripreme za slavljenje sakramenta ženidbe, kao sredstvima koja pomažu živjeti u istočini i tako se pripremiti za taj čin. U svom odgojnom djelovanju Crkva će biti brižna te mlade braćne parove pratiti i nakon sklapanja ženidbe. ⁹³. Naposljetku, Crkva je pozvana da majčinom dobrotom izlazi ususret i u onim braćnim situacijama u kojima se lako gubi nada. Osobito, "prema tolikim razorenim obiteljima Crkva se osjeća a pozvanom ne izricati strog i hladan sud, nego radije svjedočanstvom svoga milosrđja *unositi svjetlo Božje riječi u tolike ljudske drame*. To je duh kojim se obiteljski pastoral treba založiti i u slučajevima *rastavljenih i ponovno civilno vjenčanih vjernika*. Oni nisu isključeni iz zajednice; štoviše, pozvani su sudjelovati u njezinu životu rastuću i u duhu evanđeoskih zahtjeva. Ne prešućujući im istinu o objektivnom moralnom neredu u kojem se nalaze i o posljedicama koje iz toga proizlaze glede prakticiranja sakramenata, Crkva im želi pokazati svu svoju majčinu bliskost". ¹⁵⁰ ⁹⁴. Ako je za služenje Evanđelju nade potrebna primjerena i prioritetna briga za obitelj, nedvojbeno isto tako *i same obitelji imaju neizbježnu zadaću* glede toga istog Evanđelja nade. Zato s pouzdanjem i naklonošću u upravljam poziv svim kršćanskim obiteljima koje žive u ovoj Europi: "Obitelji, 'postani' ono što 'jesi'!" Ti si *živo uprisutnjenje Božje ljubavi*: naime, tvoje je "poslanje čuvati, objavljivati i pripričavati ljubav, životvorni odraz i stvarno udioništvo u Božjoj ljubavi prema ljudskom rodu i u ljubavi Krista Gospodina prema Crkvi, njegovoj zaručnici". ¹⁵¹

Vi ste "*svetište života* [...]": mjesto u kojem se može prikladno primiti život, dar Božji, i štititi protiv mnogostrukih napadaja kojima je izložen, može se razviti prema potrebama autentičnog ljudskog rasta". ¹⁵²

Vi *stetemelj društva*, kao prvo mjesto "humanizacije" osobe i društva življenja, ¹⁵³ model za uspostavljanje društvenih odnosa življenih u ljubavi i solidarnosti. I vi budite vjerodostojni svjedoci Evanđelja nade! Jer vi ste "*gaudium et spes – radost i nada*". ¹⁵⁴ **Služiti Evanđelju života 95.** Sve starija životna dob i smanjenje broja stanovnika u raznim zemljama Europe svakako je razlog uznemirenosti: *pad nataliteta* uistinu je simptom zabrinjavajućeg odnosa prema vlastitoj budućnosti; to je jasan pokazatelj pomanjkanja nade, znak je "kulture smrti", koja prožima današnje društvo. ¹⁵⁵ Uz pad nataliteta valja spomenuti i druge čimbenike koji pridonose pomućivanju vrijednote života i protiv njega raspiruju neku vrstu zavjere. Među njima, nažalost, treba ubrojiti prije svega raširenost *čedomorstva*, također i uz upotrebu kemijsko-farmaceutskih preparata, koji omogućuju pobačaj i bez liječničkog zahvata, a na način koji izmiče svakom obliku društvenog nadzora; tome pogoduje i činjenica da u ustrojstvu mnogih država Kontinenta postoje zakoni koji taj čin dopuštaju, a on ostaje "užasan zločin" ¹⁵⁶ i uvijek znači težak moralni nered. Ne smiju se zaboraviti stalni atentati

putem "intervencije na ljudskim zametcima koji, premda smjeraju ć i po sebi zakonitim ciljevima, neizbježno dovode do ubojstva", ili pak putem neispravnih "postupaka prenatalne dijagnostike koji dopuštaju da se prepoznaju eventualne prerane anomalije novorođ en č eta", [...] ali č esto "se ti postupci stavljaju u službu eugenetskog mentaliteta koji prihva ć a selektivni poba č aj".¹⁵⁷ Tako đ er treba spomenuti i trend u nekim dijelovima Europe koji smatra dopuštenim svjestan i hotimi č an prekid vlastitog života ili života drugoga ljudskog bi ć a: posljedica toga je širenje prikrivene ili č ak otvoreno vršene *eutanzije*, za koju ima zahtjeva, a nažalost i žalosnih primjera ozakonjenja.

96. S obzirom na takvo stanje stvari, nužno je "služenje Evanđelju života" i "opći pokret savjesti i zajednički etički napor, da se provede u djelo velika strategija u korist života. Svi zajedno moramo graditi novu kulturu života".¹⁵⁸ To je golem izazov, s kojim se valja suočiti odgovorno, s uvjerenjem da "budućnost europske civilizacije u velikoj mjeri ovisi o odlučnoj obrani i promicanju vrjednota života, srži njezine kulturne baštine";¹⁵⁹ to zapravo znači Europi vratiti njezino istinsko dostojanstvo, tj. da bude mjesto gdje se svaka osoba potvrđuje u svom neusporedivom dostojanstvu.

Rado kao svoje ponavljam riječi sinodalnih otaca: "Sinoda europskih biskupa potiče kršćanske zajednice da postanu evangelizatori života. Ohrabruje bračne partnere i kršćanske obitelji da se uzajamno podupiru u vjernosti svome poslanju Božjih suradnika u rađanju i odgajanju novih stvorenja; cijeni svaki velikodušni pokušaj odupiranja sebičnosti na području prenošenja života, koju potiču lažni modeli sigurnosti i sreće; traži od država i od Europske Unije da provode dalekovidnu politiku kojom će promicati takve konkretne uvjete stanovanja, rada i društvenih usluga koji će pospješivati izgradnju obitelji i odgovor na poziv materinstva i očinstva, i uostalom, današnjoj Europi zajamčiti najdragocjenije blago: buduće Europljane."¹⁶⁰

Izgraivati grad dostojan ovjeka 97. Djelotvorna ljubav obvezuje nas da pospješujemo budu ć e Kraljevstvo. Radi toga sura đ uje na promicanju autenti č nih vrijednosti koje leže u osnovi civilizacije dostojne č ovjeka. Naime, kao što podsje ć a Drugi vatikanski sabor, "na svom putovanju prema nebeskoj domovini krš ć ani treba da teže za onim što je gore i da to cijene. To ipak ne umanjuje, nego, dapa č e, pove ć ava važnost njihove zada ć e da sura đ uju sa svim ljudima na izgradnji humanijeg svijeta".¹⁶¹ Iš č ekivanje novih nebesa i nove zemlje, nipošto se ne otu đ uju ć i od povijesti, poja č ava brigu za sadašnju stvarnost, gdje ve ć sada raste novina, sjeme i lik budu ć ega svijeta. Nadahnuti tim istinama vjere, *zauzmimo se u izgradnji grada dostojna č ovjeka*. Makar bilo nemogu ć e u povijesti izgraditi savršen društveni poredak, ipak znamo da svaki iskren napor za izgradnju boljeg svijeta prati Božji blagoslov, i da svako sjeme pravde i ljubavi posijano u ovom vremenu donosi plodove za vje č nost. **98.** U izgradnji grada dostojnač ovjeka *nadahnujuću ulogu treba imati društveni nauk Crkve*. Naime, u njemu Crkva pred europski kontinent postavlja pitanje moralne kvalitete njegove civilizacije. Taj nauk izvire iz susreta biblijske poruke s razumom, s jedne strane, i, s druge, s problemima i situacijama koje se odnose na život pojedinca i društva. Ukupnoš ć u na č ela što ih pruža, taj nauk pridonosi stvaranju č vrste osnove za suživot po mjeri č ovjeka, u pravednosti, u istini, u slobodi i solidarnosti. Usmjeren na obranu i promicanje dostojanstva osobe, temelj ne samo gospodarskoga i politi č kog života nego i društvene pravde i mira, taj se nauk pokazuje valjanim osloncem nosivih stupova budu ć nosti Kontinenta.¹⁶² U tom istom nauku nalaze se uporišta za obranu moralnog ustrojstva slobode, tako da se europska kultura i društvo zaštite i od totalitaristi č ke utopije "pravde bez slobode", i od utopije "slobode bez istine", koju prati krivo poimanje "tolerancije"; obje su utopije nagovještaj zabluda i grozota za č ovje č anstvo, što žalosno potvr đ uje i nedavna povijest same Europe.¹⁶³ **99.** Zbog svoje unutarnje povezanosti s dostojanstvom ljudske osobe, društveni je nauk Crkve takav da ga mogu uvažavati i oni koji ne pripadaju zajednici vjernika. Dakle, prijeko je potrebno širiti njegovo poznavanje i prou č avanje te otkloniti njegovo nepoznavanje prisutno i me đ u krš ć anima. To traži nova Europa u izgradnji, jer su joj potrebne osobe obrazovane

prema ovim vrijednostima, spremne založiti se za ostvarivanje općeg dobra. U tu je svrhu nužna prisutnost kršćanskih laika koji će na različitim odgovornim mjestima u društvenom životu, gospodarstvu, kulturi, zdravstvu, obrazovanju i politici djelovati tako da ta područja prožimaju vrijednostima Kraljevstva. ¹⁶⁴ **Prema kulturi prihvaćanja 100.** Međutim izazovima koji se danas postavljaju pred službenje Evanđelju nade ubraja se i pojava sve većeg *useljeničtva*, koja od Crkve traži sposobnost prihvaćanja svake osobe, ma kojem puku ili narodu ona pripadala. Ta pojava nuka i cjelokupno europsko društvo i njegove ustanove da traže pravedan poredak i oblike suživota koji svakoga poštuju, te također i zakonitost u procesu moguće integracije. Imajući u vidu da su bijeda, nerazvijenost ili čak manjak slobode, koji nažalost još uvijek obilježavaju razne zemlje, uzroci koji mnoge tjeraju da napuste vlastitu zemlju, svi se trebaju odvažno zauzimati za *ostvarenje pravednijega međunarodnog ekonomskog poretka*, koji će promicati istinski razvoj svih naroda i svih zemalja. 101. Pred pojavom selilaštva u pitanju je sposobnost Europe da osigura oblike *mudrog prihvaćanja i gostoprimstva*. To traži "univerzalistička" vizija općeg dobra: svoj pogled trebamo širiti sve do prihvaćanja potreba čitave ljudske obitelji. I sama pojava globalizacije zahtijeva otvorenost i sudjelovanje, ako ne želi biti izvor isključivosti i marginalizacije, nego, naprotiv, solidarnog udioništva svijetu u proizvodnji i razmjeni dobara. Svatko se mora zauzimati za *rastzrele kulture prihvaćanja*, koja vodećiračuna o jednakom dostojanstvu svake osobe i o obveznoj solidarnosti prema slabijima, traži da *svakom useljeniku budu priznata osnovna prava*. Javne su vlasti dužne nadzirati migracijske tokove, vodećiračuna o zahtjevima općeg dobra. Prihvaćanje se uvijek mora ostvarivati uz poštivanje zakona, pa stoga, kad je neophodno, mora biti povezano s odlučnim *suzbijanjem zloporaba*. 102. Također se treba založiti za pronalaženje mogućih oblika *prave integracije* useljenika, koji će biti legitimno prihvaćeni u društveno i kulturno biće raznih europskih naroda. Ona traži da se ne prepušta ravnodušnosti glede univerzalnih ljudskih vrijednosti, a i da se očuva kulturno naslijeđe svakog naroda. Miran suživot i uzajamna razmjena unutarnjih dobara omogućit će izgradnju Europe koja će biti zajednički dom, u kojem će svatko biti prihvaćen, nitko diskriminiran, gdje će se prema svima odgovorno ophoditi i gdje će svi odgovorno živjeti kao udovi jedinstvene velike obitelji. 103. Sa svoje strane, Crkva je pozvana "da nastavi djelo stvaranja i stalnog poboljšavanja svojih *služba prihvaćanja* i svoje *pastoralne skrbi* za useljenike i izbjeglice", ¹⁶⁵ kako bi osigurala poštivanje njihova dostojanstva i slobode te potpomogla njihovu integraciju.

Posebnu *pastoralnu skrb* treba iskazivati *integraciji useljenika katolika*, uz poštivanje njihove kulture i izvornosti njihove vjerske tradicije. U tu svrhu treba ostvarivati kontakte između crkava iz kojih useljenici potječu i crkava koje ih prihvaćaju, da bi se pronašli oblici pomoći, koji mogu uključivati prisutnost svećenikâ, redovnikâ i primjereno obrazovanih pastoralnih djelatnika među useljenicima, koji dolaze iz njihovih zemalja.

Osim toga, službenje Evanđelju zahtijeva da, braneći potlačene i isključene, Crkva *od političkih vlasti raznih zemalja i od nadležnih u europskim institucijama* traži da status izbjeglica priznaju onima koji iz vlastite rodne zemlje bježe zbog pogibli za vlastiti život, kao i da im olakšaju povratak u njihove zemlje; isto tako da stvaraju uvjete u kojima će se poštivati dostojanstvo svih useljenikâ te štiti njihova osnovna prava. ¹⁶⁶

III. Posvetimo se ljubavi! ^{104.} Poziv na djelotvornu ljubav, što su ga sinodalni oci upraveli svim kršćanima europskog kontinenta, ¹⁶⁷ zgodna je sinteza istinskog služenja Evanđelju nade. Sada ga ponovno upućujem tebi, Crkvo Kristova koja živiš u Europi. Radosti i nade, žalosti i tjeskobe današnjih Europljana, osobito siromašnih i svih koji trpe, neka budu i tvoje radosti i nade, žalosti i tjeskobe i neka ne bude ničega od onoga što je uistinu ljudsko, a da ne nađe odjeka u tvom srcu. Na Europu i na njezin hod gledaj suosjećajnim očima onoga tko cijeni svaki pozitivni element, ali istodobno ne zatvaraj oči pred onim što nije u skladu s Evanđeljem i na to snažno ukazuju. 105. Crkvo u Europi, svakog dana obnovljenom svježinom prihvaćanja dar ljubavi što ti ga Gospodin pruža i za koji te osposobljava. Od

njega nauč i sadržaj i mjeru ljubavi. I *budi Crkva blaženstava*, uvijek suobličena Kristu (usp. Mt 5,1–12). Oslobodi se od svih spona i ovisnosti, budi siromašna i naklonjena najsiriima, raširenih ruku prema svakoj osobi, pozorna prema svakom, bilo starom, bilo novom obliku siromaštva. Trajno proč išćavana Očevom dobrotom, raspoznaj u Isusovu držanju, koji je uvijek branio istinu i istodobno bio milosrdan prema grješniku, vrhovnu normu za svoje djelovanje. U Isusu, pričijem je rođenu naviješten mir (usp. Lk 2,14), u njemu koji je svojom smrću u razorio svako neprijateljstvo (usp. Ef 2,14) i darovao pravi mir (usp. Iv 14,27), budi graditeljica mira, pozivajući i svoju djecu da očište svoje srce od svakog neprijateljstva, sebičnosti i strančarenja, te u svakoj prilici razvijaju uzajamni dijalog i poštivanje. U Isusu, Božjoj pravедnosti, nikad ne posustaj ukazivati na bilo koji oblik nepravde. Živeći u svijetu po vrjednotama budućeega Kraljevstva, bitćeš Crkva ljubavi, datćeš svoj nenadoknadiv doprinos izgradnji civilizacije u Europi sve dostojniječovjeka. **ŠESTO POGLAVLJEEVANĐELJE NADE ZA**

NOVU EUROPU"Vidjeh i sveti grad, novi Jeruzalem

kako silazi s neba" (Otk 21,2) *Božja novost u povijesti*¹⁰⁶. Evanđelje nade koje odzvanja u Otkrivenju otvara srce *razmatranju Božje novosti*: "I vidjeh novo nebo i novu zemlju, jer – prvo nebo i prva zemlja uminu; ni mora više nema" (Otk 21,1). Naviješta je sam Bog riječju koja daje objašnjenje upravo opisanom viđenju: "Evo, svečinim novo" (Otk 21,5).

Božja novost – potpuno shvatljiva na pozadini onoga staroga, načinjenog od suza, plača, jauka, tuge i smrti (usp. Otk 21,4) – sastoji se u izlasku iz stanja grijeha i njegovih posljedica u kojima se ljudski rod nalazi; to je novo nebo i nova zemlja, novi Jeruzalem, nasuprot starom nebu i zemlji, drevnom poretku i starodrevnom Jeruzalemu, izmučenom svojim suparništva.

Za izgradnju čovjekova grada nije nevažna slika novog Jeruzalema koji silazi "s neba, od Boga, opremljen kao zaručnica nakićena za svoga muža" (Otk 21,2): ona se izravno odnosi na otajstvo Crkve. Ta slika govori o *eshatološkoj stvarnosti*, koja nadmašuje čovjekove mogućnosti, i koja je dar Boga koji će se pojaviti na koncu vremenâ. No, to nije nikakva utopija: ta je *stvarnost već prisutna*. To pokazuje glagol što ga Bog rabi u prezentu – "Evo, svečinim novo" (Otk 21,5) – s naknadnim preciziranjem: "Svršeno je!" (Otk 21,6). Bog doista već radi na obnavljanju svijeta; već je Isusova Pasha Božja novost. Ona je rodila Crkvu, ona nadahnjuje njezin život, ona joj obnavlja i preobražava povijest.

107. Ta novost počine dobivati oblik prije svega *u kršćanskoj zajednici*, koja je već sada "Božje boravište s ljudima" (usp. Otk 21,3), u kojoj Bog već djeluje, obnavljajući život onih koji se podlažu dahu Duha. Crkva je svijetu znak i oruđe Kraljevstva koje se ostvaruje prvotno u srcima. Odras te iste novosti očituje se i *u svakom obliku ljudskog suživota nadahnutog Evanđeljem*. Radi se o novosti koja društvu govori u svakom trenutku povijesti i na svakom mjestu na zemlji, a osobito europskom društvu koje već stoljećima sluša Evanđelje Kraljevstva, što ga je Isus započeo. **I.**

Duhovni poziv Europe *Europa promicateljica univerzalnih vrijednosti*¹⁰⁸. Povijest europskoga kontinenta obilježena je životvornim utjecajem Evanđelja. "Upravimo li pogled na prošla stoljeća, ne možemo ne zahvaliti Gospodinu što je kršćanstvo na našem Kontinentu bilo glavni čimbenik jedinstva među narodima i kulturama te cjelovita promicanjačovjeka i njegovih prava." ¹⁶⁸ Doista, nema sumnje da kršćanska vjera korjenito i odlučujuće pripada temeljima europske kulture. Naime, kršćanstvo je oblikovalo Europu, utiskujući u nju neke temeljne vrjednote. I sama moderna Europa, koja je svijetu dala ideale demokracije i ljudskih prava, svoje vrjednote crpi iz svoje kršćanske baštine. Višenego kao zemljopisno područje Europa se može okvalificirati kao " *pretežno kulturni i povijesni pojam*, koji obilježava zbilju nastalu kao Kontinent zahvaljujući i ujediniteljskoj snazi kršćanstva, koje je znalo međusobno integrirati različite narode i kulture, te koje je najuže povezano s cjelokupnom europskom kulturom". ¹⁶⁹ Ipak, današnja Europa, upravo u

vrijeme kad osnažuje i proširuje svoje ekonomsko i političko jedinstvo, pati čini se od duboke krize vrijednota. Premda su joj na raspolaganju povećana bogatstva, ostavlja dojam pomanjkanja poleta potrebnog za podržavanje zajedničkog projekta i davanje novih razloga nade svojim građanima. *Novo lice Europe*¹⁰⁹. U sadašnjem procesu preobrazbe *Europa je pozvana prije svega ponovno otkriti svoj pravi identitet*. Naime, premda se ustrojila kao iznimno raznolika stvarnost, ona mora izgraditi novi model jedinstva u različitosti, zajednicu izmirenih naroda otvorenu drugim kontinentima i uključenu u aktualni proces globalizacije. Da bi dala novi polet vlastitoj povijesti, ona mora "prepoznati i stvaralačkom vjerošću zastupati one temeljne vrijednosti čijim je stečevinama kršćanstvo dalo odlučujuć i doprinos, a koje se mogu sažeti u afirmiranju transcendentalnog dostojanstva ljudske osobe, vrijednosti razuma, slobode, demokracije, pravne države i razlikovanja između u politike i religije".^{170 110}. Europska se Unija nastavlja širiti. U njoj su za duže ili kraće razdoblje pozvani sudjelovati svi narodi koji s njom dijele isto temeljno naslijeđe. Nadati se da će se to širenje ostvarivati uz poštivanje svijetu, vrjednujuć i povijesne i kulturne osobitosti, nacionalni identitet i bogatstvo doprinosa novih članica, kao i da će se zrelije ostvarivati načela subsidiarnosti i solidarnosti.¹⁷¹ U procesu integracije Kontinenta od temeljne je važnosti biti svjestan da se zajedništvo neće održati bude li svedeno na čisto zemljopisne i ekonomske dimenzije; naprotiv, ono se mora iznad svega temeljiti na slaganju glede vrijednota, koje svoj izraz moraju naći i u zakonodavstvu i u životu. *U svijetu promicati solidarnost i mir*¹¹¹. Reći i "Europa" mora biti isto kao i reći i "otvorenost". Unatoč protivnim iskustvima i znakovima kojih nije manjkalo, isto traži i njezina povijest: "Europa zapravo nije zatvoren i izoliran prostor; ona se je izgradila idući i preko mora ususret drugim narodima, drugim kulturama, drugim civilizacijama."¹⁷² Zato mora biti *otvoren i gostoljubiv kontinent*, nastavljaću i u sadašnjem procesu globalizacije razvijati oblike ne samo gospodarske nego i socijalne i kulturne suradnje. Tu je i zahtjev na koji Europa mora odgovoriti pozitivno, da bi njezino lice bilo uistinu novo: "Europa ne smije ostati zatvorena sama u sebe. Ona ne može i ne smije biti nezainteresirana za ostatak svijeta, nego, naprotiv, mora biti potpuno svjesna činjenice da druge zemlje i drugi kontinenti od nje očekuju smjele inicijative, kako bi siromašnijim narodima pružila sredstva za njihov razvoj i njihovo društveno ustrojstvo, te za izgradnju pravednijega i bratskijeg svijeta."¹⁷³ Za primjereno ostvarivanje tog poslanja potrebno je " *preispitivanje međunarodne pomoći u okviru nove kulture solidarnosti* ". Zamišljena kao sjeme mira, pomoć se ne smije svesti samo na pomaganje i potporu, pogotovo ako se daje gledajući jednim okom na koristi koja će se za uložena sredstva zauzvrat dobiti. Naprotiv, ta pomoć treba izražavati konkretno i opipljivo zauzimanje solidarnosti, takvo da siromahe čini glavnim nositeljima njihova vlastita razvoja i da najvećem mogućem broju osoba omogućuje da izraze svoju kreativnost, koja obilježava ljudsko biće i o kojoj ovisi i bogatstvo narodâ.^{174 112}. Nadalje, Europa mora postati *djelotvoran čimbenik u promicanju i ostvarivanju globalizacije "u" solidarnosti* . Nju, kao preduvjet, treba pratiti neka vrsta *globalizacije solidarnosti* i s njom povezanih vrijednota jednakosti, pravednosti i slobode, na temelju čvrstog uvjerenja u nužnost da tržište "prikladno nadziru društvene snage i država, tako da jamče zadovoljavanje temeljnih potreba svega društva".¹⁷⁵ Europa koju nam je povijest namrla vidjela je, osobito u posljednjem stoljeću, širenje totalitarnih ideologija i zadržanih nacionalizama koji su pomutili nadu ljudi i narodâ na Kontinentu, poticali sukobe unutar naroda i među narodima, sve do strahovite tragedije dvaju svjetskih ratova.¹⁷⁶ I etnički sukobi u najnovije vrijeme, koji su opet okrvavili europski kontinent, svima su još jednom pokazali kako je mir krhak, kako traži djelotvorno zauzimanje svijetu, i kako može biti zajamčen samo otvaranjem novih perspektiva razmjene, praštanja i pomirenja među pojedincima, pucima i narodima.

U takvom stanju stvari, Europa se sa svim svojim stanovnicima mora *neumorno zalagati za izgradnju mira* unutar svojih granica i čitavog svijeta. S obzirom na to, mora se podsjetiti "s jedne strane, da se nacionalne razlike moraju očuvati i njegovati kao temelj europske solidarnosti i, s druge strane, da se sam nacionalni identitet ne ostvaruje, osim u otvaranju

drugim narodima i u solidarnosti prema njima". 177

II. Europsko zdanje *Uloga europskih ustanova*¹¹³. U djelu stvaranja novog lica Kontinenta, u mnogim je vidovima odlučujuća *uloga međunarodnih ustanova*. Vezane za europsko tlo i djelatne poglavito na njemu, one su obilježile povijesni razvoj događaja, a da se nisu angažirale u operacijama vojnog karaktera. S tim u svezi, želim spomenuti, prije svega, Organizaciju za sigurnost i suradnju u Europi, koja radi na održanju mira i stabilnosti i putem zaštite i promicanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, kao i na suradnji glede gospodarstva i zaštite okoliša. Tu je zatim Vijeće Europe, čije su članice države koje su 1950. potpisale Europsku povelju za zaštitu temeljnih ljudskih prava i 1961. Socijalnu povelju. Njemu se pridružuje Europski sud za ljudska prava. Te dvije ustanove, putem političke, socijalne, pravne i kulturne suradnje, kao i putem promicanja ljudskih prava i demokracije, smjeraju ostvarenju Europe slobode i solidarnosti. Konačno, Europska Unija sa svojim Parlamentom, Vijećem ministara i Europskom komisijom predlaže model integracije koji se treba usavršiti eventualnim prihvatanjem zajedničke temeljne povelje. Tom je organizmu cilj ostvariti veće i političko, gospodarsko i monetarno jedinstvo među državama članicama, i onima koje to već jesu i među onima koje će članicama tek postati. U njihovoj raznolikosti i polazeći od posebnog identiteta svake od njih, spomenute ustanove promiču jedinstvo Kontinenta i na jedan su dublji način u službi čovjeka.^{178 114} Zajedno sa sinodalnim ocima¹⁷⁹ od tih europskih ustanova kao i pojedinih europskih država tražim da uvide kako *dobar društveni poredak mora biti ukorijenjen u istinskim etičkim i društvenim vrijednostima* koje su u najvećoj mjeri građanima zajedničke; istodobno želim napomenuti da su te vrijednosti baština, u prvom redu, raznih društvenih tijela. Važno je da ustanove i pojedine države uvide kako su među tim društvenim tijelima također i Crkve i crkvene zajednice te druge vjerske organizacije. Tim više, kad su postojale i prije osnivanja europskih nacija, ne može ih se svesti na čisto privatne tvorevine, nego one djeluju sa specifičnim institucionalnim značenjem, koje zaslužuje da ga se ozbiljno uzima u obzir. U obavljanju svojih zadaća, razne državne i europske ustanove moraju djelovati sa svježim i daće njihova pravna ustrojstva u punini poštivati demokraciju, budu li predviđela *oblike "zdrave suradnje"*¹⁸⁰ s crkvama i vjerskim organizacijama. U svjetlu upravo istaknutog, želim još jednom uputiti apel sastavljačima buduće europskog ustava, da u nj bude ugrađena povezanost s religijskom, a posebno kršćanskom baštinom u Europi. U punom poštivanju svjetovnog karaktera ustanova, nadam se da će se uvažiti posebice tri komplementarna elementa: pravo crkava i vjerskih zajednica da se slobodno organiziraju, u skladu s vlastitim pravilima i vlastitim uvjerenjima; poštivanje posebnog identiteta različitih vjerskih konfesija i osiguranje izgrađenog dijaloga između Europske Unije i tih konfesija; poštivanje pravnog položaja crkava i vjerskih ustanova koji već uživaju na temelju važećih zakona država, članica Unije.^{181 115} Europske ustanove kao svoj deklarirani cilj imaju očuvanje prava ljudske osobe. Vršanjem te dužnosti one pridonose izgradnji Europe vrednota i prava. Sinodalni su oci pozvali europske dužnosnike riječima: "Podignite glas kad su pogažena *ljudska prava* pojedinaca, manjina i naroda, počevši od prava na vjersku slobodu; već u pozornost posvetite svemu onome što se odnosi na *ljudski život*, od njegova začetak a sve do prirodne smrti i na *obitelj* utemeljenu na braku: to su temelji na kojima počiva zajednički europski dom; [...] pravedno i pravilno te osjećajem velike solidarnosti uhvatite se u koštac sa sve raširenijom pojavom *selilaštva* i pretvorite ga u novi izvor mogućnosti za europsku budućnost; učinite sve napore da *radom, kulturom i odgajanjem* za moralne i duhovne vrijednosti mladima bude zajamčena uistinu ljudska budućnost."¹⁸² *Crkva za novu Europu*¹⁶. Europi je potrebna *vjerska dimenzija*. Da bi bila "nova", slično onom što je u Otkrivenju rečeno za "novi grad" (usp. 21,2), ona se mora otvoriti Božjem djelovanju. Nada da će se izgraditi pravedniji svijet, svijet dostojniji čovjeka, ne može ne uzeti u obzir da ljudski napori ne bi ništa vrijedili ne bude li ih pratila božanska pomoć, jer "ako Gospodin kuće ne gradi, uzalud se mu čine graditelji" (Ps 127[126],1). Da bi Europa bila izgrađena na čvrstim temeljima, neophodno je osloniti se na istinske vrijednosti, kojima je temelj u

univerzalnom moralnom zakonu, upisanom u srce svakog čovjeka. "Kršćani ne samo da se mogu ujediniti sa svim ljudima dobre volje u djelu izgradnje ovoga velikog projekta, nego su također pozvani da mu na neki način budu duša, pokazujući i pravi smisao ustrojstva zemaljskoga grada." 183 Jedna i sveopća, premda prisutna u mnogolikosti partikularnih crkava, Katolička crkva može dati jedinstven prinos izgradnji Europe otvorene svijetu. Naime, Katolička crkva nudi model bitnog jedinstva u različitim kulturnim izričajima, svijest pripadnosti sveopćoj zajednici koja je u partikularnim zajednicama ukorijenjena, ali se u njima ne iscrpljuje, i osjeća se za ono što povezuje, mimo onoga što razlikuje. 184 117. U odnosima s civilnim vlastima Crkva ne zagovara povratak na oblik konfesionalne države. Istodobno, ona žali zbog svakog oblika ideološke sekularizacije ili neprijateljsku odijeljenost između građanskih ustanova i vjerskih konfesija. Sa svoje strane, *po logici zdrave suradnje između crkvene i političke zajednice, Katolička je crkva uvjerena da može dati osobit doprinos* perspektivi ujedinjenja, pružajući i europskim ustanovama, u neprekinutoj vezi sa svojom predajom i u skladu s načelima svojega društvenog nauka, doprinos zajednice vjernika koji nastoje ostvarivati dužnost očvječenja društva polazeći od Evanđelja življenog u znaku nade. S tog gledišta, potrebna je *prisutnost* prikladno osposobljenih i mjerodavnih *kršćana* u raznim europskim ustanovama, kako bi, u poštivanju ispravne dinamike demokracije i razmjenom prijedloga, zacrtali europski društveni poredak, koji će sve više poštivati svakog čovjeka i ženu, pa stoga i biti u skladu s općim dobrom. 118. Europa koja se mora izgraditi kao "zajednica" potiče i *kršćane prema jedinstvu*, tako da budu pravi svjedoci nade. U tom okviru, treba nastaviti i razvijati onu *razmjenu dobara* koja je posljednjeg desetljeća doživjela značajne izraze. Ostvarena između zajednica različite povijesti i tradicija, ona vodi do uspostave trajnijih veza između crkava u različitim zemljama i njihova uzajamnog obogaćivanja putem susreta, razmjene ideja i uzajamne pomoći. Osobito valja vrjednovati doprinos kulturne i duhovne tradicije istočnih katoličkih crkava. 185 Važnu ulogu za rast u ovom jedinstvu mogu imati *kontinentalne organizacije crkvenog zajedništva*, koje valja dodatno poticati. 186 Među njima značajno mjesto pripada *Vijeću europskih biskupskih konferencija*, pozvanom da na razini čitavog kontinenta "skrbi o promicanju sve snažnijeg zajedništva među biskupijama i nacionalnim biskupskim konferencijama, o povećanju ekumenske suradnje među kršćanima i prevladavanju zapreka koje prijete budućnosti mira i napretka narodâ, o jačanju srdačnosti i djelotvorne kolegijalnosti te hijerarhijskog zajedništva (*communio*)."¹⁸⁷ Uz Vijeće treba priznati i služenje *Komisije episkopata Europske Unije*, koja, prateći proces učvršćivanja i širenja Europske Unije, promiče razmjenu informacija i koordinira pastoralne inicijative u nju uključivši europskih crkava.

119. Jačanje jedinstva u krilu europskoga kontinenta potiče kršćane na suradnju u procesu integracije i pomirenja putem teološkoga, duhovnoga, etičkoga i socijalnog dijaloga.¹⁸⁸ Doista, "možemo li dopustiti da u Europi koja kroči prema političkom jedinstvu baš Kristova Crkva bude čimbenik razdora i nesloge? Ne bi li to bila jedna od najvećih sablazni našeg vremena?"¹⁸⁹

Od Evanđelja novi polet Europi 120. Europi treba kvalitativan skok u *posvešćivanju vlastite duhovne baštine*. Taj poticaj može dobiti samo od obnovljenog slušanja Kristova Evanđelja. Na sve kršćane spada založiti se, kako bi zadovoljili ovu glad i žeđ za životom. Zbog toga "Crkva osjeća dužnost snažno ponavljati od Boga joj povjerenu poruku nade" pa iznova poručuje Europi: "*Gospodin, Bog tvoj, u sredini tvojoj, silni je Spasitelj!*" (Sef 3,17). Njegov poziv na nadu temelji se na nekakvoj utopističkoj ideologiji; naprotiv, to je neprolazna poruka spasenja, što ga je Krist navijestio (usp. Mk 1,15). Ovlašću koju je dobila od Gospodina, Crkva današnjoj Europi ponavlja: Europo treće tisućljeće, "*neka ti ne klonu ruke!*" (Sef 3,16); ne predaj se malodušnosti, ne prepuštaj se načini mišljenja i življenja koji nemaju budućnosti, jer ne počivaju na čvrstoj istini Božje Riječi!"¹⁹⁰ Ponovno posežući i za ovim pozivom na nadu, i danas ponavljam tebi, *Europi* na početku treće tisućljeće: "*Vrati se sebi. Budi ono što jesi. Ponovno otkrij svoje početke. Opet oživi svoje korijene.*"¹⁹¹ Tijekom stoljeća si primala blago kršćanske vjere. Ono je utemeljilo tvoj društveni život

na na č elima iz Evan đ elja, i njegovi su tragovi vidljivi u umjetnosti, književnosti i kulturi tvojih naroda. No ta baština ne pripada samo prošlosti; ona je projekt za budu ć nost, koji treba prenijeti budu ć im naraštajima, jer je neizbrisivo obilježila život pojedinaca i naroda koji su zajedno oblikovali europski kontinent. 121. *Ne boj se! Evanđelje nije protiv tebe, nego za te.* To potvr đ uje č injenica da krš ć ansko nadahnu ć e može preobraziti politi č ko, kulturno i gospodarsko združenje u suživot u kojem ć e se svi Europljani osje ć ati kao u svojoj ku ć i i tvoriti obitelj narodâ, kojom ć e se drugi krajevi svijeta mo ć i plodonosno nadahnjivati. *Uzdaj se! U Evanđelju, koje je Isus, naæi ćeš čvrstu i trajnu nadu kojom ćeš se nadahnjivati.* To je nada utemeljena na Kristovoj pobjedi nad grijehom i smr ć u. On je htio da to bude i tvoja pobjeda za tvoje spasenje i tvoju radost. *Budi sigurna! Evanđelje nade ne vara!* U povijesnim zgodama prošlosti i sadašnjosti ono je svjetlo koje rasvjetljuje i ravna tvoj put; ono je snaga koja te u kušnjama ja č a; to je proroštvo novog svijeta; ono je znak novog po č etka; ono je poziv svima, vjernicima i nevjernicima, da utiru nove putove koji vode u "Europu duha", da od nje naprave pravi "zajedni č ki dom" u kojem vlada radost življenja. **ZAKLJUAK**

Predanje Mariji"I znamenje veliko pokazalo se na nebu:

Žena odjevena suncem" (Otk 12,1) *Žena, zmaj i dijete*¹²². Povijesni hod Crkve prate "znakovi", svima vidljivi, ali koje treba protuma č iti. Me đ u njih Otkrivenje stavlja "veliko znamenje" koje se pokazalo na nebu, a govori o *borbi između Žene i Zmaja*. *Žena* odjevena suncem, trudna u poro đ ajnim bolima (usp. Otk 12,1–2) može se promatrati kao proro č ki Izrael koji ra đ a Mesiju "koji ć e vladati svim narodima palicom gvozdеноm" (Otk 12,5; usp. Ps 2,9). No, ona je i Crkva, narod novog Saveza, izložena progonima, a ipak pod Božjom zaštitom. *Zmaj* je "stara zmija – imenom Đ avao, Sotona, zavodnik svega svijeta" (Otk 12,9). *Borba* je neravnomjerna: č ini se da ć e Zmaj nadvladati, tolika je njegova drskost prema bespomo ć noj ženi u bolima. A zapravo, *pobjednik je od žene rođeni sin*. U toj borbi jedno je sigurno: veliki je Zmaj ve ć poražen, "ba č en je na zemlju, a s njime su ba č eni i an đ eli njegovi" (Otk 12,9). Pobjedili su ga Krist, Bogo č ovjek, svojom smr ć u i uskrsnu ć em, te mu č enici "krvlju Jaganj č evom i rije č ju svojega svjedo č anstva" (Otk 12,11). Pa i kad se zmaj nastavlja opirati, ne treba se bojati, jer se njegov poraz ve ć dogodio. 123. To je istina koja bodri Crkvu na njezinu putu dok u pripovijesti o Ženi i Zmaju iš č itava svoju vjekovnu povijest. Žena koja ra đ a sina muški ć a podsje ć a nas i na *Djevicu Mariju*, osobito u trenutku kad, podno križa probodena bolju, ponovno ra đ a Sina kao pobjednika nad knezom ovoga svijeta. Ona je tada povjerena Ivanu, koji pak biva povjeren njoj (usp. Iv 19,26–27), i tako je postala Majkom Crkve. Zahvaljuju ć i vezi koja sjedinjuje Mariju s Crkvom i Crkvu s Marijom, otajstvo žene postaje jasnije: "Marija, naime – jer je prisutna u Crkvi kao Majka Otkupiteljeva – materinski sudjeluje u onoj 'žestokoj borbi protiv sila tmine' koja se vodi kroza svu povijest č ovje č anstva. A na temelju njezina eklezijalnog poistovje ć enja sa 'Ženom odjevenom suncem' (Otk 12,1) možemo re ć i da je 'Crkva u Blaženoj Djevici došla do savršenosti, po kojoj je bez ljage i nabora'." ¹⁹² 124. Cijela, dakle, *Crkvagleda u Mariju*. Zahvaljuju ć i brojnim marijanskim svetištima u svim narodima diljem Kontinenta, pobožnost prema Mariji veoma je živa i raširena me đ u europskim narodima. Crkvo u Europi, nastavi, dakle, *promatrati Mariju*, uvjerena da je ona "materinski prisutna i nazo č na u mnogostrukim i vrlo složenim problemima što *danas* prate život pojedinaca, obitelji i naroda" te da je ona "pomo ć nica krš ć anskog puka koji je u neprestanoj borbi izme đ u dobra i zla: da 'ne padne' i ako padne, da 'ustane'". ¹⁹³ *Molitva Mariji, Majci nade*¹²⁵. U ovom razmatranju, nadahnutom iskrenom ljubavlju, Marija nam se pokazuje kao lik Crkve koja, okrijepljena nadom, ispovijeda Božje spasonosno i milosrdno djelo, uč ijem svjetlu promatra svoj vlastiti put i svu povijest. Ona nam pomaže tuma č iti i današnja zbivanja u odnosu prema njezinu Sinu Isusu. Kao novo stvorenje, oblikovano Duhom Svetim, *Marija pomaže da krepost nade u nama raste*. Njoj, Majci nade i utjehe, *s pouzdanjem upravimo svoju molitvu*: povjerimo joj budu ć nost Crkve u Europi te svih žena i ljudi na ovom kontinentu: Marijo, Majko nade,

budi uz nas na našem putu!

Nau č i nas naviještati Boga živoga;

pomoz nam da budemo svjedoci Isusa,
 jedinog Spasitelja;
 u čini nas uslužnima prema bližnjemu,
 darežljivima prema potrebnima,
 vršiteljima pravde,
 revnim graditeljima pravednijeg svijeta;
 zauzmi se za nas koji djelujemo u povijesti,
 sigurni da će se Očev plan ispuniti. Zoro novog svijeta,
 pokaži se Majkom nade *bdij nad nama!*
 Bdi nad Crkvom u Europi:
 daj da ona bude odraz Evanđelja;
 da bude istinsko mjesto zajedništva;
 da živi svoje poslanje naviještanja,
 slavljenja i služenja
 Evanđelja nade
 za mir i radost svijetu. Kraljice mira,
Štiti čovječanstvo trećeg tisućljeća!
 Bdi nad svim kršćanima:
 da s pouzdanjem nastave na putu zajedništva
 kao kvasac sloge Kontinenta.
 Bdi nad mladima,
 nadom budućnosti,
 da velikodušno odgovore na Isusov poziv.
 Bdi nad poglavarima naroda:
 da se založe u izgradnji zajedničkog doma,
 u kojem će se poštivati
 dostojanstvo i prava svakog pojedinca. Marijo, *daruj nam Isusa!*
 Daj da ga nasljedujemo i ljubimo!
 On je nada Crkve,
 Europe i čovječanstva.
 On živi s nama, među nama,
 u svojoj Crkvi.
 S tobom govorimo
 "Dođi, Gospodine Isuse" (Otk 22,20):
 da nada slave
 koju je On ulio u naša srca
 donese plodove pravde i mira! *Dano u Rimu, kod Sv. Petra, 28. lipnja 2003., uoči svetkovine svetih apostola Petra i Pavla, dvadeset i pete godine našeg pontifikata.*

JOANNES PAULUS II

1 Usp. Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 1: *L'Osservatore Romano*, 23. listopada

2 Usp. Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 90–91: *L'Osservatore Romano*, 6. kolovoza 1999. – Dodatak, str. 17–18.

3 Ivan Pavao II., *Incarnationis mysterium = Otajstvo Utjelovljenja*: bula najave Velikog jubileja 2000. godine (29. studenog 1998.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 3–4.

4 Usp. Ivan Pavao II., *Tertio millennio adveniente = Nadolaskom treæeg tisuæljeæa*: apostolsko pismo o pripremi Jubileja godine 2000. (10. studenog 1994.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., 38.

5 Usp. Govor uz molitvu Anðeoskog pozdravljenja (23. lipnja 1996.), 2: *Insegnamenti XIX/1* (1996.), 1599–1600.

6 Biskupska sinoda – Prva posebna skupština za Europu, *Da bismo bili svjedoci Krista koji nas je oslobodio*: izjava iz Vatikana (13. prosinca 1991.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., 2.

7 *Isto*, 3.

8 Usp. Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 3: *L'Osservatore Romano*, 6. kolovoza 1999. – Dodatak, str. 3.

9 Usp. Ivan Pavao II., Homilija tijekom koncelebracije kojom je zaključena Druga posebna skupština Biskupske sinode za Europu (23. listopada 1999.), 1: *AAS 92* (2000.), 177.

10 Usp. Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 2: *L'Osservatore Romano*, 23. listopada 1999., str. 5.

11 Usp. Ivan Pavao II., Homilija tijekom koncelebracije kojom je zaključena Druga posebna skupština Sinode za Europu (23. listopada 1999.), 4: *AAS 92* (2000.), 179.

12 *Isto*.

13 Usp. *Propositio* 1.

14 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 2: *L'Osservatore Romano*, 6. kolovoza 1999. – Dodatak, str. 2–3. 15 Usp. *Isto*, br. 12–13. 16–19, *nav. mj.* str. 4–6; *Isto*, *Izvješće prije rasprave (Relatio ante disceptationem)*, I: *L'Osservatore Romano*, 3. listopada 1999., str. 6–7; *Isto*, *Izvješće poslije rasprave (Relatio post disceptationem)*, II, A: *L'Osservatore Romano*, 11.–12. listopada 1999., str. 10. 16

Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Izvešće prije rasprave (Relatio ante disceptationem)*, I, 1.2: *L'Osservatore Romano*, 3. listopada 1999., str. 6.17 Usp. *Propositio* 5a.18 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 1: *L'Osservatore Romano*, 23. listopada 1999., str. 5.19 Usp. *Propositio* 5a; Papinsko vijeće za kulturu i Papinsko vijeće za međureligijski dijalog, *Isus Krist – donositelj vode žive. Kršćansko promišljanje o "New Ageu"*, Verbum, Split, 2003. 20 Usp. *Propositio* 5a.21 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 6: *L'Osservatore Romano*, 23. listopada 1999., str. 5.22 Ivan Pavao II., Govor prigodom molitve Anđeoskog pozdravljenja (25. kolovoza 1996.), 2: *Insegnamenti XIX/2* (1996.), 237; usp. *Propositio* 9.

23 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 88: *L'Osservatore Romano*, 6. kolovoza 1999. – Dodatak, str. 17.

24 Ivan Pavao II., Homilija tijekom koncelebracije kojom je zaključena Druga posebna skupština Sinode za Europu (23. listopada 1999.), 4: *AAS* 92 (2000.), 179. 25 Usp. Ivan Pavao II., *Christifideles laici = Vjernici laici*: apostolska postsinodalna pobudnica o pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu (30. prosinca 1988.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 21997., 26. 26 Usp. *Propositio* 21.27 Isto.28 *Propositio* 9.29 Isto.30 Usp. *Propositio* 4, 1.31 Ivan Pavao II., Homilija tijekom koncelebracije kojom je zaključena Druga posebna skupština Sinode za Europu (23. listopada 1999.), 2: *AAS* 92 (2000.), 178. 32 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 2: *L'Osservatore Romano*, 23. listopada 1999., str. 5.33 Usp. *Propositio* 4, 2.34 Ivan Pavao II., *Centesimus annus = Stota godina*: enciklika prigodom stote godišnjice *Rerum novarum* (1. svibnja 1991.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., str. 47. 35 Usp. *Propositio* 4, 1.36 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 30: *L'Osservatore Romano*, 6. kolovoza 1999. – Dodatak, str. 8.37 Ivan Pavao II., Homilija tijekom koncelebracije kojom je zaključena Druga posebna skupština Sinode za Europu (23. listopada 1999.), 3: *AAS* 92 (2000.), str. 178; Kongregacija za nauk vjere, *Dominus Iesus*: deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve (6. kolovoza 2000.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., 13. 38 Usp. *Propositio* 5. 39 Usp. Ivan Pavao II., *Dominum et vivificantem = Gospodina i životvorca*: enciklika o Duhu Svetom u životu Crkve i svijeta (18. svibnja 1986.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., 7; Kongregacija za nauk vjere, *Dominus Iesus*: deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve (6. kolovoza 2000.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., 16. 40 Pavao VI., *Mysterium fidei = Otajstvo vjere*: enciklika o presvetoj Euharistiji i načinu njezina štovanja (3. rujna 1965.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 21980., str. 56. Usp. Kongregacija obreda, *Eucharisticum mysterium*, uputa o štovanju euharistijskog misterija (25. svibnja 1967.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 21980., 9; *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 1994., 1374. 41 Tridentski sabor, Dekret *De ss. Eucharistia*, kan. 1: *DS*, 1651; usp. pogl. 3: *DS*, 1641.42 Ivan Pavao II., *Ecclesia de Eucharistia*, enciklika o Euharistiji i njenu odnosu prema Crkvi (17. travnja 2003.), Verbum, Split, 2003., 15.43 Usp. Sv. Augustin, *In Ioannis Evangelium*, tractatus VI, pogl. I, br. 7: *PL* 35, 1428; sv. Ivan Zlatousti, *O Judinoj izdaji*, 1, 6: *PG* 49, 380C.44 Usp. Drugi vatikanski sabor, *Sacrosanctum Concilium*, konstitucija o svetoj liturgiji, 7; *Lumen gentium*, dogmatska konstitucija o Crkvi, 50, (koncilski dokumenti u izdanju Kršćanske sadašnjosti, Zagreb, 1972.); Pavao VI., *Mysterium fidei = Otajstvo vjere*: enciklika o presvetoj Euharistiji i načinu njezina štovanja (3. rujna 1965.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb,

21980., str. 54, sl.; usp. Kongregacija obreda, *Eucharisticum mysterium*, uputa o štovanju euharistijskog misterija (25. svibnja 1967.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 21980., 9; *Katekizam Katoličke Crkve*, 1373–1374. 45 Ivan Pavao II., *Spes aedificandi: motu proprio* (1. listopada 1999.), 1: AAS 92(2000.), 220.46 Usp. Ivan Pavao II., Govor u Poljskom parlamentu u Varšavi (11. lipnja 1999.), 6: *Insegnamenti*, XIX/1 (1999.), 1276.47 Usp. Ivan Pavao II., Govor tijekom oproštajne ceremonije u krakowskoj zračnoj luci (10. lipnja 1997.), 4: *Insegnamenti*, XXI/1 (1997.), 1496–1497. 48 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 4: *L'Osservatore Romano*, 23. listopada 1999., str. 5.49 Usp. *Propositio* 15, 1; *Katekizam Katoličke Crkve*, 773; Ivan Pavao II., *Mulieris dignitatem: apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom Marijanske godine* (15. kolovoza 1988.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., 27. 50 Usp. *Propositio* 15, 1.

51 Usp. *Propositio* 21.52 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 4: *L'Osservatore Romano*, 23. listopada 1999., str. 5.53 *Propositio* 9.54 *Isto*.55 *Isto*.56 Usp. *Propositio* 22.57 Ivan Pavao II., *Pastores dabo vobis = Dat ću vam pastire*: apostolska postsinodalna pobudnica kleru i vjernicima o svećeničkoj izgradnji (formaciji) u sadašnjim prilikama (25. ožujka 1992.), Glas Koncila, Zagreb, 1995., 15. 58 Usp. *Isto*, 29; *Propositio* 18.59 Usp. *Zakonik kanona Istočnih Crkava*, Glas Koncila, Zagreb, 1996., kan. 373. 60 Usp. *Zakonik kanonskoga prava*, Glas Koncila, Zagreb, 1996., kan. 277, 1.61 Usp. Pavao VI., *Sacerdotalis coelibatus = Svećenički celibat*: enciklika (24. lipnja 1967.), HKD sv. Ćiril i Metoda, Zagreb, 1967., 40. 62 Usp. *Propositio* 18.63 Usp. *Isto*.64 Usp. Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 4: *L'Osservatore Romano*, 23. listopada 1999., str. 5.65 Usp. Drugi vatikanski sabor, *Lumen gentium: dogmatska konstitucija o Crkvi*, 29.66 Usp. *Propositio* 19.67 Usp. *Isto*.68 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Izviješće prije rasprave (Relatio ante disceptationem)*, III: *L'Osservatore Romano*, 3. listopada 1999., str. 9. 69 Usp. *Propositio* 1770 Usp. *Isto*.71 Ivan Pavao II., Govor sudionicima Kongresa na temu "Nova zvanja za novu Europu" (9. svibnja 1997.), 1–3: *Insegnamenti* XXI/1 (1997.), 917–918.72 Ivan Pavao II., *Christifideles laici = Vjernici laici*: apostolska postsinodalna pobudnica o pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu (30. prosinca 1988.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 21997., 7. 73 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 82: *L'Osservatore Romano*, 6. kolovoza 1999., str. 16.74 Usp. *Propositio* 29.75 Usp. *Propositio* 30.76 Usp. *Isto*.77 Pavao VI., *Evangelii nuntiandi = Naviještanje Evanđelja*: apostolska pobudnica o evangelizaciji u suvremenom svijetu (8. prosinca 1975.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., 14. 78 Usp. *Propositio* 3b.79 Usp. Ivan Pavao II., *Redemptoris missio: enciklika o trajnoj vrijednosti misijske naredbe* (7. prosinca 1990.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 37. 80 Usp. Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Izviješće prije rasprave (Relatio ante disceptationem)*, I, 2: *L'Osservatore Romano*, 3. listopada 1999., str. 7. 81 Usp. *Propositio* 3a.82 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Izviješće prije rasprave (Relatio ante disceptationem)*, III, 1: *L'Osservatore Romano*, 3. listopada 1999., str. 8. 83 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 53:

L'Osservatore Romano, 6. kolovoza 1999. – Dodatak, str. 12.84 Usp. *Propositio* 4, 1.85 Usp. *Propositio* 26, 1.86 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Izvešće prije rasprave (Relatio ante disceptationem)*, III, 1: *L'Osservatore Romano*, 3. listopada 1999., str. 9. 87 Pavao VI., *Evangelii nuntiandi = Naviještanje Evanđelja*: apostolska pobudnica o evangelizaciji u suvremenom svijetu (8. prosinca 1975.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., 41. 88 *Propositio* 8, 1.89 Usp. *Propositio* 8, 2.90 Usp. *Propositiones* 8, 1a–b; 6.91 Usp. Ivan Pavao II., *Catechesi tradendae*: apostolska pobudnica (16. listopada 1979.), "Kateheza" 1979./4; 1980./1, 21.92 Usp. *Propositio* 24.93 Usp. *Propositio* 8, 1c.94 Usp. *Propositio* 24.95 Usp. *Propositio* 22.96 Usp. Ivan Pavao II., Govor predsjednicima europskih biskupskih konferencija (16. travnja 1993.), 1: AAS 86 (1994.), 227.97 Ivan Pavao II., Govor tijekom Ekumenske službe Riječi u padebornskoj stolnici (22. lipnja 1996.), 5: *Insegnamenti* XIX/1 (1996.), 1571. 98 Poslanica od 13. siječnja 1970.: *Tomos agapis*, Rim-Istanbul, 1971., str. 610–611; usp. Ivan Pavao II., *Ut unum sint = Da budu jedno*: enciklika o ekumenskom nastojanju (25. svibnja 1995.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., 99. 99 Ivan Pavao II., *Redemptoris missio*: enciklika o trajnoj vrijednosti misijske naredbe (7. prosinca 1990.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 55.100 *Isto*, 36.101 Biskupska sinoda – Prva posebna skupština za Europu, *Da bismo bili svjedoci Krista koji nas je oslobodio*: izjava iz Vatikana (13. prosinca 1991.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., 8; Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 62: *L'Osservatore Romano*, 6. kolovoza 1999. – Dodatak, str. 13; *Propositio* 10.102 *Propositio* 10; usp. Komisija za vjerske odnose sa Židovima, *Spominjemo se: Razmišljanje o Shoahu*, 16 ožujka 1998., Ench. Vat., 1, 17, 520–550.103 Biskupska sinoda – Prva posebna skupština za Europu, *Da bismo bili svjedoci Krista koji nas je oslobodio*: izjava iz Vatikana (13. prosinca 1991.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb. 1992., 9.104 Usp. *Propositio* 11.105 Usp. *Isto*.106 Ivan Pavao II., *Govor Diplomatskom zboru* (12. siječnja 1985.), 3: AAS 77 (1985.), 650.107 Drugi vatikanski sabor, *Dignitatis humanae*: deklaracija o vjerskoj slobodi, 2.108 Usp. *Propositio* 23.109 Usp. *Propositiones* 25; 26, 2.110 Usp. *Propositio* 26, 3.111 Usp. *Propositio* 27.112 Ivan Pavao II., *Pismo umjetnicima* (4. travnja 1999.): Glas Koncila, Zagreb, 1999., 12.113 Usp. *Propositio* 7b–c. 114 Usp. Ivan Pavao II., Govor na molitvenom bdijenju u Tor Vergati prigodom XV. svjetskog dana mladeži (19. kolovoza 2000.), 6: *Insegnamenti* XXIII/2 (2000.), 212.115 Usp. Papinsko vijeće za sredstva društvenog priopćenja, *Etica nelle comunicazioni sociali*, Città del Vaticano, 4. lipnja 2000. 116 *Propositio* 13.117 Usp. *Propositio* 12.118 Drugi vatikanski sabor, *Dei Verbum*: dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, 25.119 Usp. *Propositio* 14.120 Drugi vatikanski sabor, *Sacrosanctum Concilium*: konstitucija o svetom bogoštovlju, 8.121 Usp. *Propositio* 14; Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Izvešće prije rasprave (Relatio ante disceptationem)*, III, 2: *L'Osservatore Romano*, 3. listopada 1999., str. 9. 122 Usp. *Propositio* 15, 2a.123 Drugi vatikanski sabor, *Presbyterorum ordinis*: dekret o službi i životu prezbitera, 5.124 Drugi vatikanski sabor, *Lumen gentium*: dogmatska konstitucija o Crkvi, 11.125 Ivan Pavao II., *Ecclesia de Eucharistia*: enciklika o Euharistiji i njenu odnosu prema Crkvi (17. travnja 2003): Verbum, Split, 2003., 20.126 Usp. Ivan Pavao II., Govor na općoj audijenciji (25. listopada 2000.), 2: *Insegnamenti* XXIII/2 (2000.), 697.127 *Propositio* 16.128 Usp. Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Izvešće prije rasprave (Relatio ante*

disceptationem), III, 2: L'Osservatore Romano, 3. listopada 1999., str. 9.129 Usp. *Propositio* 16.130 Ivan Pavao II., *Misericordia Dei*, motu proprio (7. travnja 2002.), 4: AAS 94 (2002.), 456–457.131 Usp. *Propositio* 16; Ivan Pavao II., *Poslanica svećenicima za Velikičetrvtak* 2002. (17. ožujka 2002.), 4; AAS 94 (2002.), 435–436. 132 Usp. *Propositio* 14c.133 Usp. *Isto*.134 Usp. *Sacrosanctum Concilium*: konstitucija o svetoj liturgiji, 100.135 Usp. *Propositiones* 14c; 20.136 Usp. *Propositio* 20.137 Ivan Pavao II., *Rosarium Virginis Mariae*, apostolsko pismo o krunici Blažene Djevice Marije (16. listopada 2002.), 3: AAS 95 (2003.), 7.138 Usp. *Propositio* 14.139 Ivan Pavao II., *Dies Domini* = Dan Gospodnji: apostolsko pismo o posvećenju Dana Gospodnjega (16. svibnja 1998.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 4.140 Ivan Pavao II., *Redemptor hominis* = *Otkupitelj č ovjeka* : enciklika kojom se obraća na početku svoje papinske službe (4. ožujka 1979.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 21997., 10. 141 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 72: L'Osservatore Romano, 6. kolovoza 1999. – Dodatak, str. 15.142 Drugi vatikanski sabor, *Lumen gentium*: dogmatska konstitucija o Crkvi, 1.143 Ivan Pavao II., *Evangelium vitae* = *Evand elje života*: enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života (25. ožujka 1995.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., 90. 144 Usp. *Propositio* 33.145 *Propositio* 35.146 Usp. *Propositio* 36.147 Usp. *Propositio* 31.148 Drugi vatikanski sabor, *Gaudium et spes*: pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, 48.149 Usp. *Propositio* 31. 150 Ivan Pavao II., Govor na Trećem svjetskom susretu obitelji prigodom njihove proslave Jubileja (14. listopada 2000.), 6: *Insegnamenti* XXIII/2 (2000.), 603. 151 Ivan Pavao II., *Familiaris consortio* = *Obiteljska zajednica*: apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu (22. studenog 1981.): Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981., 17. 152 Ivan Pavao II., *Centesimus annus* = *Stota godina*: enciklika prigodom stote godišnjice *Rerum novarum* (1. svibnja 1991.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb. 2001., 39. 153 Ivan Pavao II., *Christifideles laici* = *Vjernici laici*: apostolska postsinodalna pobudnica o pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu (30. prosinca 1988.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 21997., 40. 154 Ivan Pavao II., Govor na Prvom svjetskom susretu obitelji (8. listopada 1994.), 7: AAS 87 (1995.), 587.155 Usp. *Propositio* 32.156 Drugi vatikanski sabor, *Gaudium et spes*: pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, 51.157 Ivan Pavao II., *Evangelium vitae* = *Evand elje života* : enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života (25. ožujka 1995.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., 63. 158 *Isto*, 95.159 Ivan Pavao II., Govor novoimenovanom norveškom veleposlaniku pri Svetoj Stolici (25. ožujka 1995.): *Insegnamenti* XVIII/1 (1995.), 857.160 *Propositio* 32.161 Drugi vatikanski sabor, *Gaudium et spes*: pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, 57.162 Usp. *Propositio* 28; Biskupska sinoda – Prva posebna skupština za Europu, *Da bismo bili svjedoci Krista koji nas je oslobodio*: izjava iz Vatikana (13. prosinca 1991.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., 10. 163 Usp. *Propositio* 23.164 Usp. *Propositio* 28.165 Usp. *Propositio* 34.166 Usp. Kongregacija za biskupe, Uputa o pastoralnoj brizi za migrante (*Nemo est*) (22. kolovoza 1969.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969., 15; *Zakonik kanonskoga prava*, Glas Koncila, Zagreb, 1996., kan. 294 i 518; *Zakonik kanona Istoćnih Crkava*, Glas Koncila, Zagreb, 1996., kan. 280, § 1. 167 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 5: L'Osservatore Romano, 23. listopada 1999., str. 6.168 Ivan Pavao II., Homilija tijekom koncelebracije kojom je zaključena Druga posebna skupština Sinode za Europu (23. listopada 1999.), 5: AAS 92 (2000.), 179. 169 *Propositio* 39.170 *Isto*.171 Usp. *Isto*; *Propositio* 28.172 Ivan Pavao II., Pismo kardinalu Miloslavu Vlku, predsjedniku Vijeća europskih biskupskih konferencija (16. listopada 2000.), 7: *Insegnamenti* XXIII/2 (2000.), 628. 173 *Isto*.174 Ivan Pavao II., Poruka za Svjetski dan mira 2000. (8. prosinca 1999.), 17: AAS 92 (2000.), 367–368.175 Ivan Pavao II., *Centesimus annus* = *Stota godina*: enciklika prigodom stote godišnjice *Rerum novarum* (1. svibnja 1991.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., 35. 176 Usp. *Propositio* 39.177 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Radni dokument (Instrumentum laboris)*, br. 85: L'Osservatore Romano, 6.

kolovoza 1999. – Dodatak, str. 17. Usp. *Propositio* 39.178 Ivan Pavao II., Govor u Predsjedničkom uredu Europskog parlamenta (5. travnja 1979.): *Insegnamenti*, II/1 (1979.), 796–799. 179 Usp. *Propositio* 37.180 Drugi vatikanski sabor, *Gaudium et spes*: pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, 76.181 Ivan Pavao II., *Govor Diplomatskom zboru* (13. siječnja 2003.), 5: *L'Osservatore Romano*, 13–14. siječnja 2003., str. 6. 182 Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, Završna poruka, br. 6: *L'Osservatore Romano*, 23. listopada 1999., str. 5.183 Ivan Pavao II., Pismo kardinalu Miloslavu Vlk, predsjedniku Vijeća europskih biskupskih konferencija (16. listopada 2000.), 4: *Insegnamenti* XXIII/2 (2000.), 626. 184 Biskupska sinoda – Prva posebna skupština za Europu, *Da bismo bili svjedoci Krista koji nas je oslobodio*: izjava iz Vatikana (13. prosinca 1991.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., 10. 185 Usp. *Propositio* 22.186 Usp. *Isto*.187 Ivan Pavao II., Govor predsjednicima europskih biskupskih konferencija (16. travnja 1993.), 5: AAS 86 (1994.), 229.188 Usp. *Propositio* 39d.189 Ivan Pavao II., Homilija tijekom ekumenskog slavlja prigodom Posebne skupštine Biskupske sinode za Europu (7. prosinca 1991.), 6: *Insegnamenti* XIV/2 (1991.), 1330.190 Ivan Pavao II., Homilija na otvorenju Druge posebne skupštine Biskupske sinode za Europu (1. listopada 1999.), 3: AAS 92 (2000.), 174–175.191 Govor europskim dužnosnicima i predsjednicima europskih biskupskih konferencija (9. studenog 1982.), 4; AAS 75 (1982.), 330.192 Ivan Pavao II., *Redemptoris Mater = Otkupiteljeva Majka*: enciklika o Blaženoj Djevici Mariji u životu Crkve na putu (25. ožujka 1987.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., 47. 193 *Isto*, 52; *Propositio*

40.

KAZALO UVODPRVO POGLAVLJE

NAŠA JE NADA ISUS KRISTI. Izazovi i znakovi nade za Crkvu u Europi

II. Povratak Kristu, izvoru svake nade **DRUGO POGLAVLJE**

EVANĐELJE NADE POVJERENO CRKVI NOVOG TISUĆLJEĆA. Gospodin poziva na obraćenje

II. Cijela Crkva poslana je u misije **TREĆE POGLAVLJE**

NAVIJEŠTATI EVANĐELJE NADE I. Naviještati otajstvo Krista

II. Svjedočiti u zajedništvu i dijalogu

III. Evangelizirati društveni život **ČETVRTO POGLAVLJE**

SLAVITI EVANĐELJE NADE I. Ponovno otkriće liturgije

II. Slavljenje sakramenata **PETO POGLAVLJE**

SLUŽITI EVANĐELJU NADE I. Služenje ljubavi

II. Služiti čovjeku u društvu

III. Posvetimo se ljubavi! **ŠESTO POGLAVLJE**

EVANĐELJE NADE ZA NOVU EUROPU I. Duhovni poziv Europe

II. Europsko zdanje **ZAKLJUČAK** © Copyright 2003 - Libreria Editrice Vaticana